



***GÈNESI I EVOLUCIÓ DE L'ESTRUCTURA
DEL POBLAMENT IBÈRIC EN EL CURS
INFERIOR DEL RIU EBRE:
LA ILERCAVÒNIA SEPTENTRIONAL***

JAUME NOGUERA GUILLÉN

BIBLIOGRAFIA

ABAD, L., SALA, F. (1993): *El poblado ibérico de El Oral (San Fulgencio, Alicante)*, SIP, Trabajos Varios núm. 90. Valencia.

ABRIL, J. (1928): "Tortosa", *Enciclopedia Universal Espasa*, tomo LXII, ps. 1544-1545.

ABRIL, J. (1931): *Un capítol de la meva actuació a Tortosa*. Imp. Heraldo de Tortosa.

AGUAROD, M. C. (1991): *Ceràmica romana importada de cocina en la Tarraconense*. Zaragoza, Institución Fernando el Católico, 1991.

AGUAROD, M. C. (1992): "Un ànfora Tarraconense 1/Layetana 1 con sello ibérico procedente de Salduie", *Boletín del Museo de Zaragoza*, 11, ps. 109-116.

AGUAYO, P., GARRIDO, O., PADIAL, B. (1995): "Una ruta terrestre alternativa al paso del estrecho en época orientalizante: constatación arqueológica", *Actas del II Congreso Internacional "El Estrecho de Gibraltar"*, Ceuta, 1990, ps. 85-97.

AGUSTÍ *et Ali* 2004

AGUSTÍ, B., CODINA, D., DEHESA, R., LLINÀS, J., MERINO, J., MONTALBAN, C., VARGAS, A.: "Excavacions arqueològiques a Vilanera (l'Escala, l'Alt Empordà)", *Tribuna d'Arqueologia 2000-2001*, ps. 99-114.

ALAMINOS *et alii* 1991

ALAMINOS, A., OJUEL, M., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J.: "Algunas observaciones sobre el comercio colonial en la costa central y meridional de Catalunya en época arcaica", *La presencia de material etrusco en la Península Ibérica*, Universitat de Barcelona, ps. 275-294.

ALMAGRO, M. (1953): *Las necrópolis de Ampurias, I-II*. Monografías Ampuritanas, III.

ALMAGRO, M. (1977): "El Pic dels Corbs de Sagunto y los Campos de Urnas del NE de la Península Ibérica", *Saguntum*, 12, ps. 89-141.

ALONSO, M. (1999): *De la llavor a la farina. Els processos agrícoles protohistòrics a la Catalunya occidental*. Monographies d'Archéologie Méditerranéenne, 4.

ÁLVAREZ *et alii* 2002

ÁLVAREZ, R., FORCADELL, A., GARCIA, D., LÓPEZ, A.: “Excavacions a l’assentament ibèric del Castell d’Ulldecona (Ulldecona, Montsià). Un balanç de conjunt”, I Jornades d’Arqueologia. *Ibers a l’Ebre. Recerca i interpretació*. Tivissa 2001. *Ilercavonia*, 3, ps. 171-184.

ANUARI D’INTERVENCIIONS ARQUEOLÒGIQUES A CATALUNYA (1993): *Època romana i Antiguitat tardana, campanyes 1982-1989*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1993.

AQUILUÉ, X. (1993): “Un conjunt ceràmic d’època tardo-republicana procedent de la part alta de Tarragona”, *Homenatge a Miquel Tarradell*, ps. 587-601.

AQUILUÉ *et alii* 2000

AQUILUÉ, X., BURÉS, L., CASTANYER, P., ESTEBA, Q., PONS, E., SANTOS, M., TREMOLEDA, J.: “Els assentaments indígenes i l’ocupació grega arcaica de Sant Martí d’Empúries (L’Escala, Alt Empordà). Resultats del projecte d’intervencions arqueològiques de 1994 i 1995”. *L’habitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Lluçanès Occidental. Actualitat de l’Arqueologia de l’edat del Ferro*. Sèrie Monogràfica del MAC, 19, ps. 19-32.

ARASA, F. (1987): *Lesera (La Moleta dels Frares, El Forcall). Estudi sobre la romanització a la comarca dels Ports*. Monografies de Prehistòria i Arqueologia Castellonenques, 2.

ARASA, F. (1995): *Territori i poblament en època romana a les comarques septentrionals del litoral valencià*, Tesi Doctoral, Universitat de València.

ARASA, F. (2000): “La ceràmica de vernís negre dels segles II i I aC a les comarques septentrionals del litoral valencià”, *La ceràmica de vernís negre dels segles II i I aC: centres productors mediterranis i comercialització a la Península Ibèrica*. Empúries 1998, 85-90.

ARASA, F. (2001): *La romanització a les comarques septentrionals del litoral valencià. Poblament ibèric i importacions itàliques en els segles II-I aC*. S.I.P 100, València.

ARBELOA, J. (1986a): *Informe de l’excavació d’urgència realitzada a les Valletes (Aldover, Baix Ebre) durant el 1986*. Servei d’Arqueologia, Generalitat de Catalunya. Inèdit.

ARBELOA, J. (1986b): *Informe dels sondejos arqueològics realitzats en els Tossals I i II (Aldover, Baix Ebre) durant el 1986*. Servei d’Arqueologia, Generalitat de Catalunya. Inèdit.

ARBELOA, J. (1990): “Prospeccions i excavacions arqueològiques”, *Bulletí Arqueològic*, 12, època V, Tarragona, ps. 119-265.

ARBELOA, J. (1997a): “Límits arqueològics a la configuració del delta de l'Ebre a l'antiguitat”, *Nous Col.loquis*, 1, Centre d'Estudis Francesc Martorell, Tortosa, ps. 9-28.

ARBELOA, J. (1997b): “Localitzades tres noves sitges a Tortosa”, *Nous Col.loquis*, 1, Centre d'Estudis Francesc Martorell, Tortosa, ps. 29-32.

ARMADA, X-L., HUNT, M., JUAN, J., MONTERO, I., RAFEL, N., RUIZ DE ARBULO, J. (2005): “Primeros datos arqueométricos sobre la metalurgia del poblado y necrópolis de Calvari del Molar (Priorat, Tarragona)”, *Trabajos de Prehistoria*, 62, 1, 139-155.

ARQUEOCIÈNCIA (1999a): *Memòria de la prospecció arqueològica al projecte de condicionament de la carretera T-741, Flix – Riba-roja d'Ebre. 17-21 de març de 1999*. Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya. Inèdit.

ARQUEOCIÈNCIA (1999b): *Memòria dels sondejos arqueològics realitzats en el barranc de Mussilló II, 1999*. Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya. Inèdit.

ARTEAGA, O., PADRÓ, J., SANMARTÍ, E. (1978): “El factor fenici a les costes catalanes i del Golf de Lió”, *2n Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, ps. 129-135.

ARTEAGA, O., PADRÓ, J., SANMARTÍ, E. (1986): “La expansión fenicia por las costas de Cataluña y del Lenguadoc”, DEL OLMO y AUBET ed. *Los fenicios en la Península Ibérica*, vol. II, ps. 303-314.

ARTEAGA, O., PADRÓ, J., SANMARTÍ, E. (1990): “El poblado ibèric del Tossal del Moro de Pinyeres (Batea, Terra Alta, Tarragona)”, *Monografies Arqueològiques*, 7. Diputació de Barcelona, 1990.

ARTEAGA, O., SCHULZ, H. D. (1997): “El puerto fenicio de Toscanos”. *Los fenicios en Málaga*. Universidad de Málaga, 1997. ps. 87-154.

ASENSIO, D. (2000): “El fenomen de la imitació local d'àmfores Púnico-Ebusitanes a la Cossetània ibèrica (segles IV-III aC)”, III Reunió sobre Economia en el Món Ibèric. *Saguntum*, extra 3, ps. 381-387.

ASENSIO, D., BELARTE, C., NOGUERA, J. (2001): “El poblament ibèric al curs inferior de l'Ebre (Ribera d'Ebre i Baix Ebre)”. *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la mediterrània Occidental. Monografies d'Ullastret*, 2, ps. 283-299.

ASENSIO, D., CELA, X., FERRER, C. (1997): “Els materials ceràmics del poblat ibèric del Castellet de Banyoles (Tivissa). Col·lecció Salvador Vilaseca de Reus”, *Pyrenae*, 27, ps. 163-191.

ASENSIO, D., MARTÍN, A. (1998): “El derelict de Bon Capó (l’Ametlla de Mar): l’inici de l’expansió de vi itàlic a la Península Ibèrica”, II Col·loqui Internacional d’Arqueologia Romana. *El vi a l’antiguitat. Economia, producció i comerç al mediterrani occidental. Monografies Badalonines*, 14, ps. 138-150.

ASENSIO, D., MIRÓ, M.T., SANMARTÍ, J. (2002): “El nucli ibèric del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d’Ebre): un estat de la qüestió”, *I Jornades d’Arqueologia. Ibers a l’Ebre. Recerca i interpretació*, Tivissa, 2001. *Ilercavonia*, 3, ps. 185-203.

ASENSIO, D., MIRÓ, M., SANMARTÍ, J. (2005): “Darreres intervencions arqueològiques al Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d’Ebre): una ciutat ibèrica en el segle III aC”, *Món Ibèric al Països Catalans, XIII Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*, vol. I, ps. 615-627.

ASENSIO *et alii* 1994-96a

ASENSIO, D., BELARTE, C., FERRER, C., NOGUERA, J., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J.: “El jaciment del Barranc de Sant Antoni (Ginestar, Ribera d’Ebre)”, *Gala*, 3-5, ps. 231-246.

ASENSIO *et alii* 1994-96b

ASENSIO, D., BELARTE, C., FERRER, C., NOGUERA, J., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J.: “El poblament de les comarques del curs inferior de l’Ebre durant el Bronze Final i la Primera Edat del Ferro”, *Gala*, 3-5, ps. 301-318.

ASENSIO *et alii* 1996

ASENSIO, D., BELARTE, C., FERRER, C., NOGUERA, J., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J.: *Informe-memòria de l’excavació arqueològica realitzada en el jaciment arqueològic del Barranc de Sant Antoni – les Deveses*. Arxiu-Inventari del Servei d’Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Inèdit.

ASENSIO *et alii* 1998

ASENSIO, D., BELARTE, C., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J.: “Paisatges ibèrics. Tipus d’assentaments i formes d’ocupació del territori a la costa central de Catalunya durant el període ibèric ple”, *Actas del Congreso Internacional, Los Iberos. Principes de Occidente*, ps. 373-386.

ASENSIO *et alii* 2000a

ASENSIO, D., BELARTE, C., NOGUERA, J., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J.: “Approximation à la structure économique du site de Barranc de Gàfols (Ginestar, Ribera d’Ebre, Tarragona)”. *Els productes alimentaris d’origen vegetal a l’edat del Ferro a l’Europa Occidental: de la producció al consum*. Girona, AFEAF 1998. Sèrie Monogràfica. Museu d’Arqueologia de Catalunya - Girona, 259-268.

ASENSIO *et alii* 2000b

ASENSIO, D., BELARTE, C., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J.: “Las cerámicas fenicias y de tipo fenicio del yacimiento del Barranc de Gàfols (Ginestar, Ribera d’Ebre, Tarragona)”, *IV Congreso Internacional de Estudios fenicios y púnicos*, vol. IV. Cádiz, 1995, ps. 1733-1745.

ASENSIO *et alii* 2002a

ASENSIO, D., BELARTE, C., FERRER, C., JUAN, J., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J.: “Análisis funcional y espacial de los molinos a vaivén de la edad del hierro del Barranc de Gàfols (Ginestar, Ribera d’Ebre, Cataluña)”, *Table Ronde Moudre et Broyer dans la Préhistoire et l’Antiquité* (actes), Clermond-Ferrand, 1995, ps. 129-143.

ASENSIO *et alii* 2002b

ASENSIO, D., MORER, J., RIGO, A., SANMARTÍ, J.: “Les formes d’organització social i econòmica a la cossetània ibèrica: noves dades sobre l’evolució i tipologia dels assentaments entre els segles VII i I a.C.”, *Territori polític i territori rural durant l’edat del Ferro a la Mediterrània occidental. Monografies d’Ullastret*, 2, ps. 253-271.

ASENSIO *et alii* 2003

ASENSIO, D., MIRÓ, M., SANMARTÍ, J., VELAZA, J.: “Inscripción ibérica sobre plomo procedente de Castellet de Banyoles (Tivissa)”, *Paleohispanica*, 3, ps. 195-204.

ASENSIO *et alii* en premsa

ASENSIO, D., MIRÓ, M., SANMARTÍ, J., TARRADELL, N.: “El poblament ibèric del Castellet de Banyoles”. *I Jornades d’Arqueologia. Prehistòria, Protohistòria i Època Medieval a les comarques de Tarragona (1993-1999)*, Tortosa, 1-2 d’octubre de 1999.

ASENSIO, J. A. (1995): *La ciudad en el mundo prerromano en Aragón*. Caesaraugusta, 70. Institución “Fernando el Católico”, Zaragoza.

AUBET, M.E. (1993): “El comerç fenici i les comunitats del ferro a Catalunya”, *El poblament ibèric a Catalunya, Laietania*, 8, ps. 23-40.

AUBET, M.E. (1994): *Tiro y las colonias fenicias de Occidente*. Barcelona, Ed. Crítica.

AUBET *et alii* 1999

AUBET, M. E., CARMONA, P., CURIÀ, E., DELGADO, A., FERNÁNDEZ, A., PÀRRAGA, M.: *Cerro del Villar-I. El asentamiento fenicio en la desembocadura del Guadalhorce y su interacción con el hinterland*. Sevilla.

AVELLÀ, L. (1978): “Hallazgos monetarios en el Coll del Moro, Gandesa”, *Numisma*, 28, ps. 147-156.

AZUAR *et alii* 1998

AZUAR, R., ROUILLARD, P., GAILLED RAT, E., MORET, P., SALA, F., BADIE, A.: “El asentamiento orientalizante e ibérico antiguo de La Rábita, Guardamar del Segura (Alicante). Avance de las excavaciones 1996-1998”, *Trabajos de Prehistoria*, 55, 2, ps. 111-126.

BADIE *et alii* 2000

BADIE, A., GAILLED RAT, E., MORET, P., ROUILLARD, P., SÁNCHEZ, M.J., SILLIÈRES, P.: *Le site antique de la Picola à Santa Pola (Alicante, Espagne)*.

BALDELLOU, V. (1971-72): “La necrópolis prehistórica del Barranc d’en Fabra, Amposta”, *Butlletí Arqueològic de Tarragona*, 113-120, època IV, ps. 41-49.

BARBERA, J., SANMARTÍ, E. (1976-1978): “Nota acerca del poblado protohistórico del Coll Alt (Tivissa, Ribera d’Ebre, Tarragona)”, *Ampurias*, 38-40, ps. 289-294.

BARCELÓ, M. (1987): “Aigua i assentaments agraris andalusins entre Xerta i Amposta (s. VI-XII)”, *II Congreso de Arqueología Medieval Española*, 1987, vol. II, ps. 413-420.

BARCELÓ, A. (1927): “Capsanes”, *El Llamp*, VIII, p. 145.

BARCELÓ *et alii* 1995

BARCELÓ, J.A., DELGADO, A., FERNÁNDEZ, A., PÁRRAGA, M.: “El área de producción alfarera del Cerro del Villar (Guadalhorce, Málaga)”, *Rivista di Studi Fenici*, XXIII, ps. 147-182.

BAYERRI, E. (1933-60): *Historia de Tortosa y su comarca*. vols. I, IV i V. Tortosa.

BAYOD, A., BENAVENTE, J. A. (1999): *Neveras y pozos de nieve o hielo en el Bajo Aragón: el uso y el comercio de la nieve durante la Edad Moderna*. Taller de Arqueología de Alcañiz, *Al-Quannis*, 8

BEA, D., DILOLI, J., VILASECA, A. (2002): “El Turó del Calvari (Vilalba dels Arcs, Terra Alta). Un recinte singular de la primera edat del ferro al curs inferior de l’Ebre”, I Jornades d’Arqueologia. *Ibers a l’Ebre. Recerca i interpretació*, Tivissa 2001. *Ilercavonia*, 3, ps. 75-87.

BEA, D., DILOLI, J., VILASECA, A. (2005): “El Turó del Calvari (Vilalba dels Arcs, Terra Alta). Un edifici cultural de la primera edat del ferro al curs inferior de l’Ebre”, *Tribuna d’Arqueologia* 2002-03, ps. 23-51.

BELARTE, C. (1997): *Arquitectura domèstica i estructura social a la Catalunya protohistòrica*, Arqueomediterrània, 1, Universitat de Barcelona.

BELARTE *et alii* 1991

BELARTE, C., MASCORT, M.T., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J.: "El yacimiento del Barranc dels Gàfols (Ginestar, Ribera d'Ebre): Un modelo protohistórico de colonización agrícola", *Butlletí Arqueològic de Tarragona*, 13, ps. 55-67.

BELARTE *et alii* 1994

BELARTE, C., MASCORT, M.T., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J.: "L'assentament protohistòric del barranc de Gàfols (Ginestar, Ribera d'Ebre)", *Tribuna d'Arqueologia 1992-1993*, ps. 63-72.

BELARTE, C., NOGUERA, J. (2002): "Le système d'occupation du territoire du Ve au IIIe s. av. J.-C. sur le cours inférieur de l'Èbre", *Territoires celtiques. Espaces ethniques et territoires des agglomérations protohistoriques d'Europe occidentale. XXIVe Colloque International de l'AFEAF*. Martigues (Bouches-du-Rhône), 2000, ps. 37-47.

BELARTE, C., NOGUERA, J., SANMARTÍ, J. (2002): "El poblament del Castellot de la Roca Roja (Benifallet, Baix Ebre). Un patró d'hàbitat ibèric en el curs inferior de l'Ebre", *I Jornades d'Arqueologia. Ibers a l'Ebre. Recerca i interpretació*, Tivissa 2001. *Ilercavonia*, 3, ps. 89-110.

BELARTE, C., NOGUERA, J., SANMARTÍ, J. (en premsa): "El poblament ibèric del Castellot de la Roca Roja (Benifallet, Baix Ebre)". *I Jornades d'Arqueologia. Prehistòria, Protohistòria i Època Medieval a les comarques de Tarragona (1993-1999)*. Tortosa, 1-2 d'octubre de 1999.

BELARTE, C., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1994): "El asentamiento protohistórico del Barranc de Gàfols (Ginestar, Ribera d'Ebre, Tarragona)", *1º Congreso de Arqueología Peninsular*, Porto, 1993, ps. 231-247.

BELARTE *et alii* 2000

BELARTE, C., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J., ASENSIO, D.: "Modèles de sites proto-urbains du Bronze final et Premier Âge du Fer en Catalogne méridionale", *XXIVè Congrès Préhistorique de France*. Carcassonne, 1994. ps. 139-145.

BELARTE, C., NOGUERA, J., ROS, A. (2003): *Informe preliminar dels treballs d'excavació desenvolupats a la necròpolis protohistòrica de Santa Madrona (Riba-roja d'Ebre, Ribera d'Ebre) durant la campanya de 2003*. Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya. Inèdit.

BELARTE, C., NOGUERA, J., ROS, A. (2004): *Informe preliminar dels treballs d'excavació desenvolupats a la necròpolis protohistòrica de Santa Madrona (Riba-roja d'Ebre, Ribera d'Ebre) durant la campanya de 2004*. Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya. Inèdit.

BELARTE *et alii* 2005

BELARTE, C., MIÑARRO, M., NOGUERA, J., ROS, A.: “La necrópolis de Santa Madrona (Riba-roja, Ribera d’Ebre)”, *Món Ibèric al Països Catalans, XIII Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*, vol. II, ps. 1027-1040.

BELTRAN, A. (1961): “El río Ebro en la antigüedad clásica”, *Caesaraugusta*, 17-18, ps. 65-79.

BELTRÁN, F. (1979): “La cerámica campaniense de Azaila. Problemas de cronología del valle medio del Ebro”, *Caesaraugusta*, 47-48, ps. 141-232.

BELTRÁN, F., SÁNCHEZ, L. (1979): “Consideraciones acerca de la población antigua de la mitad meridional de los conventos cesaraugustano y tarraconense”, *Caesaraugusta*, 47-48, ps. 307-322.

BELTRAN, M. (1976): *Arqueología e Historia de las ciudades antiguas del Cabezo de Alcalá de Azaila (Teruel)*. Monografías Arqueológicas, 19. Institución Fernando el Católico, Zaragoza.

BELTRAN, M. (1980): “El comercio del aceite en el valle del Ebro a finales de la República y comienzos del Imperio romano”, *Producción y comercio del aceite en la antigüedad. Primer Congreso Internacional*, ps. 187-224.

BELTRAN, M. (1987): “El comercio del vino antiguo en el Valle del Ebro”. *I Col·loqui d’Arqueologia Romana. El vi a l’antiguitat, economia, producció i comerç al mediterrani occidental*, ps. 51-74.

BELTRAN, M. (1996): *Los iberos en Aragón*. Caja de Ahorros de la Inmaculada de Aragón, Zaragoza.

BENAGES, J. (1990-91): “Escritura ibèrica sobre plom”, *Butlletí de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, V, 12, ps. 41-47.

BENAVENTE, J. A. (1983-84): “El poblamiento ibérico en el valle medio del Regallo (Alcañiz, Teruel)”, *Kalathos*, 3-4, ps. 155-190.

BENAVENTE, J. A., MORET, P. (2002): “El poblado ibérico tardío de la “Torre Cremada” (Valdeltormo, Teruel). Un hábitat fortificado del siglo I a.C. en el Bajo Aragón”, *I Jornades d’Arqueologia. Ibers a l’Ebre. Recerca i interpretació*. Tivissa 2001. *Ilercavonia*, 3, ps. 221-228.

BENAVENTE, J. A., MARCO, F., MORET, P. (2003): “El Palao de Alcañiz y el Bajo Aragón durante los ss. II y I aC”, *Archivo Español de Arqueología*, 76, ps. 231-246.

BENET *et alii* 1991-1992

BENET, C, CARRETÉ, J. M., FÀBREGA, X, MACIAS, J. M., REMOLÁ, J.A.: "L'assentament rural del mas del Catxorro (Benifallet): un exemple de continuïtat tardana", *Acta Arqueològica de Tarragona*, V, ps. 31-45.

BENET *et alii* 1993

BENET, C, CARRETÉ, J. M., FÀBREGA, X, MACIAS, J. M., REMOLÁ, J.A.: "La premsa de la vila romana del mas del Catxorro", *Tribuna d'Arqueologia 1991-1992*, ps. 111-116.

BERGES, M. (1969-70): "Cripta tardorromana en Marsá (Tarragona)", *Boletín Arqueológico de Tarragona*, época IV, ps. 128-129.

BERGES, M., FERRER, M. (1976): "La torre ibérica del Coll del Moro de Gandesa" *Noticario Arqueológico Hispánico*, Prehistoria 5, ps. 393-398.

BERMÚDEZ, X. (2005): "El territori ilerget oriental: evolució del poblament i definició de fronteres", *XIII Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà, 2003.

BERNARD, H. (1996): "Marina di Fiori", DRASSM, *Bilan Scientifique 1996*, p. 113.

BERNI, P., CARRERAS, C., REVILLA, V. (1998): "Sobre dos nuevos *Cornelii* del vino tarraconense", *Laietania*, 11, ps. 111-123.

BIARNÉS, C. (1972): *Moros i moriscos a la Ribera d'Ebre (710-1615)*. Episodis de la història.

BIARNÉS, C., CID, J. (1984): *Guia de la Ribera d'Ebre*. Col·lecció "El prestatge viatger", 2. Tarragona.

BINFORD, L. (1994): *En busca del pasado*. Barcelona, ed. Crítica.

BLÁZQUEZ, J.M. (1955-56): "La interpretación de la pátera de Tivissa", *Ampurias* XVII-XVIII, ps. 111-139.

BLÁZQUEZ, J.M. (1957-58): "Nuevas aportaciones a la interpretación de la pátera de Tivissa", *Ampurias*, XIX-XX, ps. 241-244.

BONET, H., MATA, C. (1991): "Las fortificaciones ibéricas en la zona central del País Valenciano", Simposi Intenacional d'Arqueologia Ibèrica, *Fortificacions. La problemàtica de l'Ibèric Ple: (segles IV-III a.C.)*, Manresa, 1990, ps. 11-35.

BONET, H., MATA, C. (2001): “Organización del territorio y poblamiento en el País Valenciano entre los siglos VII al II a.C.”, *Entre celtas e iberos: las poblaciones protohistóricas de las Galias e Hispania*. L. Berrocal, P. Gardes eds., ps. 175-186.

BOSCH, J., FAURA, J.-M., VILLALBÍ, M. (2004): “Intervenció arqueològica a l'àrea del Molinàs (Amposta, Montsià): aproximació a les pràctiques funeràries i al poblament des del neolític fins a l'època andalusina a les terrasses de la zona de la desembocadura de l'Ebre”, *Tribuna d'Arqueologia 2000-2001*, ps. 7-31.

BOSCH GIMPERA, P. (1913-14a): “Campanya arqueològica de l'IEC al límit de Catalunya i Aragó (Caseres, Calaceit i Massalió)”, *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, V, ps. 819-838.

BOSCH GIMPERA, P. (1913-14b): “Troballes a Tivissa”, *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, V, 2, ps. 856-858.

BOSCH GIMPERA, P. (1915-20): “Sepulcres de la meitat sud de Catalunya”, *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, VI, ps. 467-468.

BOSCH GIMPERA, P. (1915-20): “Les investigacions de la cultura ibèrica al baix Aragó”, *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, VI, ps. 641-671.

BOSCH GIMPERA, P. (1921-26): “Les investigacions de la cultura ibèrica al baix Aragó”, *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, VII, ps. 72-80.

BOSCH GIMPERA, P. (1929): “La civilisation ibérique du Bas Aragon”, *IV Congrès International d'Archaeologie*, Barcelone, ps. 5-37.

BOSCH GIMPERA, P. (1932): *Etnologia de la Península Ibérica*. Barcelona.

BOSCH GIMPERA, P., COLOMINAS, J. (1921-1926): “Exploració de la Serra de Tivissa”, *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, VII, ps. 3-19.

BRU, M. (1955): *Fulls d'Història de la vil·la de Tivissa i del seu territori antic*. Tarragona.

BRULL, Ll. (1939): “Nota arqueològica: el poblat ibèric de la Móra”, *Tivissa*, 1930, p. 113.

BURCH, J. (1996): “L'ús de sitges en època republicana al nord-est de Catalunya”, *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 6, ps. 207-216.

BURILLO, F. (1980): *El valle medio del Ebro en época ibérica. Contribución a su estudio en los ríos Huerva y Jiloca Medio*. Zaragoza.

BURILLO, F. (1988): “Apuntes sobre la localización e identificación de las ciudades de época ibérica en el valle medio del Ebro”, *Arqueología Espacial*, 12, ps. 173-195.

BURILLO, F. (1989-90): “La crisis del Ibérico Antiguo y su incidencia sobre los campos de urnas finales del Bajo Aragón”, *Kalathos*, 9-10, ps. 95-124.

BURILLO, F. (1990): “La Segunda Edad del Hierro en Aragón”, *Estado Actual de la Arqueología en Aragón*, I, ps. 133-213.

BURILLO, F. (1991): “The evolution of Iberian and Roman towns in the middle Ebro valley”, *Roman Landscapes. Archaeological survey in the mediterranean region*. BARKER & LLOYD ed., ps. 37-46.

BURILLO, F. (1998a): *Los Celtíberos: etnias y estados*. Barcelona, Ed. Crítica.

BURILLO, F. (1998b): “Etnia, territorio y parámetros arqueológicos”, *Citerior*, 2, ps. 11-27.

BURILLO, F. (2001-02): "Propuesta de una territorialidad étnica para el Bajo Aragón: los Ausetanos del Ebro u Ositanos", *Kalathos* 20-21, ps. 159-187.

BURILLO, F. (2002) “*Oppida*, ciudades estado y *populi* en la transición del Ibérico Pleno al Ibérico Tardío en el nordeste de la Península Ibérica”, I Jornades d’Arqueologia. *Ibers a l’Ebre. Recerca i interpretació*, Tivissa 2001. *Ilercavonia*, 3, ps. 205-220.

BURILLO, F., IBAÑEZ, E. J., POLO, C. (1993): *Ficha General de Yacimientos de la Carta Arqueológica de Aragón. I: Localización y descripción física del yacimiento y de su entorno*. Cuadernos del Instituto Aragonés de Arqueología, II.

BURILLO, F., ORTEGA, J. M. (1999): “El proceso de formación de las comunidades campesinas en el sistema ibérico (1400-400 aC). Algunas consideraciones acerca del concepto de “ruptura”. *Actas de los encuentros sobre el origen del muno celtibérico*. Molina de Aragón, 1998. ps. 123-141.

BURILLO, F., PICAZO, J. V. (1992-1993): “Contribución al origen del poblamiento con estructuras estables en el valle medio del Ebro”. *Bajo Aragón Prehistoria*, IX-X, ps. 203-213.

BURILLO, F., PICAZO, J. V. (1994): “L’urbanisme protohistòric a la vall mitjana de l’Ebre”, *Cota Zero*, 10, ps. 102-113.

- CABRÉ, D. (1985): *Riba-roja d'Ebre i el seu terme municipal. Geografia, història, economia, onomàstica*.
- CABRÉ, D., GONZÁLEZ, J. (1971-72): "Sobre la posible localización de Octogesa-Otobesa", *Butlletí Arqueològic de Tarragona*, 113-120, época IV, ps. 79-94.
- CALLARISA, M^a. P. (1965): *El proceso histórico de la población primitiva en el Bajo Ebro*. Tesi de Llicenciatura inèdita. Universitat de Barcelona.
- CAMPO, M. (1978): "Material numismático del poblado de Sant Miquel de Vinebre", *Butlletí de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, 1978, fasc. 141-144, ps. 49-54.
- CAMPO, M. (1984): "Tesorillo de denarios romano-republicanos hallado en Catalunya", *Saguntum* 18, ps. 229-243.
- CARBONELL, M., CARBONELL, E. (1988): *Memòria de les intervencions arqueològiques al Mas del Catxorro, Benifallet, Baix Ebre*. Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Inèdita.
- CARBONELL, M., IZQUIERDO, P. (1991): "El tram de Via Augusta del Perelló (Baix Ebre)", *Tribuna d'Arqueologia 1989-90*, ps. 125-133.
- CARRERAS CANDI, F. (1993): *La Navegació al riu Ebre: Notes històriques*. Barcelona.
- CARTA ARQUEOLÒGICA (1987): *Ribera d'Ebre. Arxiu d'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya. Servei d'Arqueologia*.
- CARTA ARQUEOLÒGICA (1989): *Montsià. Arxiu d'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya. Servei d'Arqueologia*.
- CARTA ARQUEOLÒGICA (1992): *Baix Ebre. Arxiu d'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya. Servei d'Arqueologia*.
- CASAS, J. (1989): *L'Olivet d'en Pujol i els Tolegassos, dos establiments agrícoles d'època romana a Viladamat (campanyes de 1982 a 1988)*. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Sèrie Monogràfica, núm. 10.
- CASAS *et alii* 1995
- CASAS, J., CASTANYER, P., NOLLA, J.M^a., TREMOLEDA, J.: *El món rural d'època romana a Catalunya (l'exemple del nord-est)*. Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Sèrie Monogràfica, núm. 15.

- CASTRO, Z. (1980): "Fusayolas ibéricas, antecedentes y empleo", *Cypsela*, 3, ps. 127-145.
- CASTRO, Z. (1985): "Pondera. Examen cualitativo, cuantitativo, espacial y su relación con el telar de pesas", *Empúries*, 47, ps. 230-253.
- CASTRO, P. (1994): *La sociedad de los Campos de Urnas en el nordeste de la Península Ibérica. La necrópolis de El Calvari (El Molar, Priorat, Tarragona)*. BAR International Series, 592.
- CELA, X., NOGUERA, J., ROVIRA, M.C. (1999): "Els materials arqueològics del jaciment ibèric del Coll del Moro de Serra d'Almos (Tivissa, Ribera d'Ebre). Col·lecció del Museu Comarcal Salvador Vilaseca de Reus", *Pyrenae*, 30, ps. 91-121.
- CERDEÑO, M.L., SANMARTÍ, E., GARCÍA, R. (1999): "Las relaciones comerciales de los celtíberos", *IV Simposio sobre Celtíberos. Economía*, ps. 263-299.
- CHRISTALLER, W. (1980): *Le località centrali della Germania meridionale. Un indagine economico-geografica sulla regolarità della distribuzione e dello sviluppo degli insediamenti con funzione urbane*. Milano.
- CHAMORRO, J. G. (1994): "Flotation Strategy: Method and Sampling Plant Dietary Resources of Tartesian times at Doña Blanca", Roselló, E., Morales, A. (eds.): *Archaeo-environmental investigations in the Bay of Cádiz, Spain (750-500 B.C.)*, *B.A.R. International Series*, 593, ps. 21-36.
- CLARKE, D. L. (1977): *Spatial Archaeology*. Londres.
- CLAUSELL, G. (1994): "Nuevos hallazgos fenicios en la provincia de Castellón", *Quaderns de Prehistòria de Castelló*, 16, ps. 93-106.
- CLAUSELL, G. (2000): "La incidencia fenicia en el asentamiento del Torelló del Boverot d'Almassora (Castellón)", *Actas del IV Congreso Internacional de Estudios fenicios y púnicos*, Cádiz 1995, vol. IV, ps. 1771-1780.
- CÒDEX (1993a): *Campanya de delimitacions arqueològiques en el Castellet de Banyoles, Tivissa (Ribera d'Ebre)*, Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya. Memòria inèdita.
- CÒDEX (1993b): *Campanya de delimitacions arqueològiques en el Molló (Móra la Nova, Ribera d'Ebre)*, Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya. Memòria inèdita.
- COLLADO, O. (1990): *Introducción al poblamiento de época ibérica en el Noroeste de la Sierra de Albarracín*. Monografías Arqueológicas del Seminario de Arqueología y Etnología Turolenses, 4.

CONDE, M. J. (1989-90): "La producció ceràmica ibèrica tardana (segles II-I aC.) a les comarques de Tarragona", *Acta Arqueològica de Tarragona*, III, ps. 33-39.

COROMINES, J. (1965): *Estudis de toponímia catalana*. Vol. I.

COROMINES, J. (1994): *Onomasticon Cataloniae. Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana. Vols. I - VIII*. Ed. Curial.

CORTELL *et alii* 1992

CORTELL, E., JUAN, J., LLOBREGAT, E., REIG, C., SALA, F., SEGURA, J.M.: "La necrópolis ibèrica de la Serreta: resumen de la campanya de 1987", *S.I.P.* 89, ps. 83-116.

CURIÀ *et alii* 2000

CURIÀ, E., DELGADO, A., FERNÁNDEZ, A., PÁRRAGA, M.: "La organización de la producción de cerámica en un centro colonial fenicio: El taller alfarero del siglo VI a.n.e. del Cerro del Villar (Málaga)", *Actas del IV Congreso Internacional de Estudios fenicios y púnicos*, Cádiz 1995, vol. IV, ps. 1475-1485.

DE HOZ, J. (1993): "La lengua y escritura ibéricas y las lenguas de los iberos". *Actas del V Coloquio sobre lenguas y cultura prerromanas de la Península Ibérica*. Salamanca, 1993, ps. 635-666.

DEDET, B. (1995): "Etrusques, Grecs et indigènes dans les Garrigues du Languedoc oriental au premier Age du fer. Habitats et sépultures". *Études Massaliètes*, 4, ps. 277-307.

DELGADO, A., FERNÁNDEZ, A., RUIZ, A. (2000): "Las transformaciones del s. VI a.n.e. en Andalucía: una visión desde las relaciones entre fenicios e indígenas", *Actas del IV Congreso Internacional de Estudios fenicios y púnicos*, Cádiz 1995, vol. IV, ps. 1781-1787.

DENEAUVE, J. (1969): *Lampes de Carthage*. CNRS, Paris.

DESPUIG, C. (1996): *Los Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*. Barcelona, Ed. Curial.

DICOCER (1993): Dictionnaire des Céramiques Antiques en Méditerranée nord-occidentale, *Lattara*, 6.

DIES CUSÍ, E. (1994): "Aspectos técnicos de las rutas comerciales fenicias en el Mediterráneo occidental (S. IX-VII a.C.)", *Archivo de Prehistoria Levantina*, 21, ps. 329-334.

DIES CUSÍ, E. (2001): "La influencia de la arquitectura fenicia en las arquitecturas indígenas de la Península Ibérica (S. VIII-VII)", *Arquitectura oriental y orientalizante en la Península Ibérica*. Centro de Estudios del Próximo Oriente, 4, ps. 69-122.

DIETLER, M. (1989): "Greeks, Etruscans, and thirsty barbarians: Early Iron Age interaction in the Rhone Basin of France", *Centre and Periphery, comparative studies in archaeology*, T.C. CHAMPION ed., ps. 137-141.

DIETLER, M. (1997): "The Iron Age in Mediterranean France: Colonial Encounters, Etanglements, and Transformations". *Journal of World Prehistory*, vol. 11, núm. 3. ps. 269-358.

DILOLI, J. (1993): *El poblament ibèric al curs inferior de l'Ebre (Baix Ebre i Montsià)*. Memòria de Llicenciatura, Universitat Rovira i Virgili, Tarragona.

DILOLI, J. (1995): "Anàlisi del poblament en època ibèrica al curs inferior de l'Ebre (Baix Ebre-Montsià)", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 5, ps. 99-124.

DILOLI, J. (1996): "Hibera Iulia Ilercavonia - Dertosa: L'assentament ibèric i la implantació de la ciutat romana", *Butlletí Arqueològic de Tarragona*, 17, ps. 53-68.

DILOLI, J. (1997): *Anàlisi dels models d'ocupació del territori durant la protohistòria al curs inferior de l'Ebre*, Tesi Doctoral. Universitat Rovira i Virgili, Tarragona.

DILOLI, J. (1998): "El món ibèric al curs inferior de l'Ebre i plana litoral del Baix Maestrat. Característiques de l'ocupació del territori", *Citerior*, 2, ps. 153-187.

DILOLI, J. (1998): "L'ús del sòl durant la protohistòria al curs inferior de l'Ebre i plana litoral de Vinaròs - Benicarló", *Arqueología Espacial*, 19-20, ps. 295-307.

DILOLI, J. (1999): "L'evolució en els models d'ocupació del territori al curs inferior de l'Ebre i plana litoral del baix Maestrat durant la protohistòria", *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 20, ps. 95-113.

DILOLI, J. (2000): "Explotació del medi i intercanvis comercials al curs inferior de l'Ebre durant la protohistòria", *III Reunió sobre Economia en el Món Ibèric. Saguntum*, Extra-3, ps. 347-355.

DILOLI, J. (2005): "Cartago versus Roma. El curs inferior de l'Ebre durant la Segona Guerra Púnica", *Miscel·lània del CERE*, 16, ps. 213-231.

DILOLI, J., BEA, D. (2005): "El món ibèric a les comarques meridionals de Catalunya", *Món Ibèric al Paísos Catalans, XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, vol. I, ps. 545-581.

DILOLI, J., BEA, D., VILASECA, A. (2003): *L'assentament ibèric de les Planetes (Tortosa, Baix Ebre). Viure vora el riu durant la protohistòria*. Arola Editors.

DILOLI, J., COROMINAS, AROLA, R. (2001): "Acuñaciones ibero-romanas en el Bajo Ebro en un contexto del cambio de era: la pervivencia del sustrato indígena", *La Península Ibérica hace 2000 años. Actas del I Congreso Internacional de Historia Antigua*, Valladolid, ps. 545-551.

DILOLI, J., MASSÓ, J., OTIÑA, P. (1999): "El jaciment arqueològic del Bordissal (Camarles, Baix Ebre)", *Nous Col·loquis*, III, ps. 7-36.

DILOLI *et alii* 2002

DILOLI, J., BEA, D., AROLA, R., VILASECA, A., VILALTA, E.: "Primeres intervencions al jaciment protohistòric de l'Assut (Tivenys, Baix Ebre)", *I Jornades d'Arqueologia. Ibers a l'Ebre. Recerca i interpretació*, Tivissa 2001. *Ilercavonia*, 3, ps. 137-148.

DUPRÉ, N. (1981): "La politique romaine en Espagne pendant la IIe Guerre Punique. L'exemple de la vallée de l'Èbre (218-205)", *Revue des Études Latines*, 59, ps. 121-152.

DUPRÉ, N. (1985): "La forêt antique dans la région de l'Ebre", *Le bois dans la gaule romaine et les provinces voisines*, *Caesarodunum*, 21, ps. 278-284.

DUPRÉ, N. (1987): "Evolution de la ligne de rivage à l'embouchure de l'Ebre (Espagne)", *Déplacements des lignes de rivage en Méditerranée d'après les données de l'archéologie*. Colloque International du CNRS, 1985, ps. 25-34.

DUPRÉ, N. (1989): "Front, frontière, frontières dans le nord-est de l'Espagne romaine", *Arqueologia Espacial*, 13, ps. 173-187.

DUPRÉ, N. (1990): "Vigne et vin dans la région de l'Èbre antique". Actes du Colloque Archéologie de la vigne et du vin. *Caesarodunum*, 24, ps. 123-141.

DUPRÉ, N. (1991): "Le stockage des céréales dans le bassin de l'Ebre à l'époque romaine". *Alimenta. Estudios en homenaje al Dr. Michel Ponsich. Gerion*, Anejos III, ps. 205-217.

EIROA, J. J. (1985): "Los inicios del hábitat permanente en la comarca de Caspe", *Bajo Aragón Prehistoria*, V, ps. 105-119.

ENCICLOPEDIA DELL'ARTE ANTICA CLASSICA E ORIENTALE (1985a): *I, Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo, Medio e Tardo Impero*. Roma, 1985.

ENCICLOPEDIA DELL'ARTE ANTICA CLASSICA E ORIENTALE (1985b): II, *Ceramica fine romana nel bacino mediterraneo, Tardo Ellenismo e Primo Impero*. Roma, 1985.

EQUIP ASSUT (2005): "El sistema defensiu del poblat ibèric de l'Assut (Tivenys, Baix Ebre)", *Món Ibèric al Paísos Catalans, XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, vol. I, ps. 655-665.

ESPADALER *et alii* 1983

ESPADALER, M., PALANQUES, LL., SOLIES, J.M., VILALTA, M.: *Informe de les excavacions d'urgència al jaciment del Molló (Móra la Nova, Ribera d'Ebre)*, Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya. Inèdit.

ESPINEL, T., CABRÉ, D., CABRÉ, J. M. (1966): "Notas toponímico- arqueológicas sobre Berrús (Tarragona)", *Butlletí Arqueològic de Tarragona* 93-96, època IV. ps. 59-70.

ESTEVE, F. (1956): "Investigaciones arqueológicas en las terrazas cuaternarias del curso inferior del Ebro. Itinerario primero: de Amposta a la Carrova i Campredó", *Noticario Arqueológico Hispánico*, III-IV. ps. 15-26.

ESTEVE, F. (1966): "La necrópolis ibérica de El Bovalar (Benicarló)", *Archivo de Prehistoria Levantina*, IX, ps. 125-148.

ESTEVE, F. (1974): *La necrópolis ibérica de la Oriola cerca de Amposta (Tarragona)*. Instituto de Estudios Ibéricos y de Etnología Valenciana. *Estudios Ibéricos*, 5.

ESTEVE, F. (1999): *Recerques Arqueològiques a la Ribera Baixa de l'Ebre (Montsià i Baix Ebre)*.

ESTEVE, F. (2001): *Les fonts antigues*. Castelló.

ESTEVE, F. (2003): *La vía romana de Dertosa a Saguntum*. Diputació de Castelló.

FATÁS, G. (1971): "Sobre suessetanos y sedetanos", *Archivo Español de Arqueología*, 44, ps. 109-125.

FATÁS, G. (1973): *La sedetania. Las tierras zaragozanas hasta la fundación de Caesaraugusta*. Zaragoza.

FERNÁNDEZ, F. J. (1968-69): "Beribraces, edetanos e ilercaones (pueblos pre-romanos en la actual provincia de Castellón)", *Zephyrus*, XIX-XX, ps. 115-142.

FERNÁNDEZ MARTÍNEZ, V.M., RUIZ ZAPATERO, G. (1984): "El análisis de territorios arqueológicos: Una introducción crítica". *Arqueología Espacial*, 1, ps. 55-71.

FLETCHER, D. (1965): *La necrópolis de la Solivella (Alcalá de Chivert)*. S.I.P., 32.

FLETCHER *et alii* 1977

FLETCHER, D., PLA, E., GIL-MASCARELL, M., ARANEGUI, C.: "La iberización en el País Valenciano", *Ampurias*, 38-40, ps. 75-92.

FORCADELL, T., MARTÍNEZ, J. (1991): *Informe-memòria de la prospecció arqueològica d'urgència portada a terme al tram Benifallet-Rasquera de la carretera T-302*. Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya. Inèdit.

FORCADELL, T., VILLALBÍ, M. (1990): *Prospeccions al nou traçat de la via fèrria Ulldecona-Camarles*. Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya. Inèdit.

GAILLEDRAT, E. (1997): *Les Ibères de l'Èbre à l'Hérault (VIe-IVe s- avant J.-C.)*. Monographies d'Archéologie Méditerranéenne, 1. Lattes.

GALÁN, E. (1994): "Estelas y fronteras: un caso de estudio en el Bajo Aragón en época ibérica", *V Congreso Internacional de Estelas Funerarias*, vol. 1, ps. 99-106.

GALLART, J., VIVES, E. (1989): *Excavació d'urgència al túmul del Tancat (Granja d'Escarp, Segrià)*. Excavacions d'urgència a Catalunya, 9, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya, Barcelona.

GARCIA, D. (1997): "Les structures de conservations des céréales en méditerranée nord-occidentale au premier millénaire avant J.-C.: innovations techniques et rôle économique", *Techniques et économie antiques et médiévales: le temps de l'innovation. Travaux du Centre Camille-Jullian*, 21, ps. 88-95.

GARCIA, D. (1999): *Evolució del poblament a la comarca del Montsià, ss. VII a.C. - III d.C.* Memòria de Llicenciatura inèdita. Universitat de Barcelona.

GARCIA, D. (2000a): "Un casco de tipo Montefortino localizado en la partida de la Carrova (Amposta, Montsià, Tarragona)", *Gladius*, 1, ps. 171-178.

GARCIA, D. (2000b): "Noves aportacions al procés de romanització del curs baix del riu Ebre: la comarca del Montsià", *Empúries*, 52, ps. 137-172.

GARCIA, D. (2005): "El planejament urbanístic i defensiu del poblament de la Moleta de Remei (Alcanar, Montsià) durant el primer Ferro", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 14, ps. 179-200.

GARCIA, D., GRACIA, F. (1999): "Un conjunto de *pondera* procedentes del yacimiento preibérico de la Ferradura (Ulldecona, Montsià)", *Pyrenae*, 29, ps. 205-225.

GARCIA, D., GRACIA, F. (2002): “El jaciment preibèric de Sant Jaume-Mas d'en Serrà (Alcanar, Montsià). Campanyes d'excavació 1997-2001”, I Jornades d'Arqueologia. *Ibers a l'Ebre. Recerca i interpretació*, Tivissa 2001, *Ilercavonia*, 3, ps. 37-50.

GARCIA, D., GRACIA, F., MORENO, I. (2005): “L'assentament de la primera edat del ferro de Sant Jaume-Mas d'en Serrà (Alcanar, Montsià). Balanç de les campanyes d'excavació realitzades entre els anys 1997 i 2003”, Mòn Ibèric al Paísos Catalans, *XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, vol. I, ps. 117-139.

GARCIA, D., VILLALBÍ, M. (2001): “Les Senioles (la Sènia, Montsià). Un nou assentament del Bronze Final-Primer Ferro a la comarca del Montsià”, *Nous Col·loquis*, 5, ps. 7-20.

GARCIA, D., VILLALBÍ, M. (2002): “Un probable context funerari d'època iberomana a la partida de la Carrova (Amposta, Montsià)”. I Jornades d'Arqueologia. *Ibers a l'Ebre. Recerca i interpretació*, Tivissa 2001, *Ilercavonia*, 3, ps. 229-250.

GARCIA *et alii* en premsa

GARCIA, D., GONZÁLEZ, M. A., MORENO, I., REVILLA, V., ROS, A., VILLALBÍ, M.: “La vil·la romana de la Carrova (Amposta, Montsià). Campanyes 1/2000 i 2/2003”, *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*.

GARCÍA, J. M. (1997): “Cerámicas protoibéricas e ibérico-antiguas en la Punta d'Orleyl (la Vall d'Uixó, Castellón): Aproximación a la identificación del Horizonte Protoibérico e Ibérico Antiguo en la Plana Baixa”. *Recerques del Museu d'Alcoi*, 6, ps. 21-30.

GARDES, Ph. (1995): “Proto-urbanisme et mutation sociale dans la vallée de l'Èbre à la charnière de l'âge du bronze et de l'âge du fer. Quelques réflexions générales”, *Mélanges de la Casa de Velázquez*, XXXI-1, ps. 7-30.

GARDES, Ph. (2000): “Habitat, sociétés et territoires protohistoriques dans la vallée de l'Ebre (VIIIème - IIème s. av. J.-C.)”, *L'habitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Lluçanès Occidental. Actualitat de l'Arqueologia de l'edat del Ferro. Sèrie Monogràfica del MAC – Girona*, 19, ps. 73-90.

GARNER, B. J. (1971): “Modelos de geografía urbana y de localización de asentamientos”, *La geografía y los modelos socio-economicos*. R. J. Chorley i P. Hagget eds., ps. 213-294.

GAROLA, C. (1980): “El Turó de la Torreeta (Miravet, Ribera d'Ebre)”, *Butlletí Arqueològic de Tarragona*, V-2, ps. 23-44.

GAROLA, C. (1984-85): "Sebes (Flix, Ribera d'Ebre)", *Butlletí Arqueològic de Tarragona*, 6 i 7, època V, ps. 255-275.

GAROLA, C. (1985): "Sebes (Flix, Ribera d'Ebre)", *Miscel·lània del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre*, 2, ps. 21-28.

GENERA, M. (1977): "Aportaciones a la arqueología de la Ribera d'Ebre", *Cuadernos de Arqueología Castellonenses*, 4, ps. 281-285.

GENERA, M. (1978a): "El poblado ibérico de Sant Miquel de Vinebre", *Butlletí Arqueològic de Tarragona*, època IV, fasc. 141-144, ps. 17-42.

GENERA, M. (1978b): "Mapa arqueològic de Vinebre", *Butlletí Arqueològic de Tarragona* 141-144, ps. 133-134.

GENERA, M. (1980): *Evolució del poblament prehistòric i protohistòric a les comarques de la Ribera de l'Ebre i del Priorat*, Tesi Doctoral inèdita. Universitat de Barcelona.

GENERA, M. (1981): "Anotaciones sobre nuevos hallazgos de yacimientos ibéricos en la comarca de la Ribera d'Ebre (Tarragona)", *La Baja Época de la Cultura Ibérica*, Madrid, 1979, ps. 297-302.

GENERA, M. (1982): "Inventari arqueològic de la Ribera d'Ebre", *Fonaments*, 3, ps. 47-134.

GENERA, M. (1983-84): "El jaciment de Barrugat: noves dades per al coneixement de la Tortosa d'època romana", *Pyrenae*, 19-20, ps. 287-288.

GENERA, M. (1985): "Estat actual de la recerca sobre la Dertosa romana", *Quaderns d'Història Tarraconense*, V, ps. 135-144.

GENERA, M. (1986): "Els pobles dels Camps d'Urnes al sud de Catalunya: l'establiment del Puig Roig (el Masroig, Priorat)", *Tribuna d'Arqueologia 1985-1986*, ps. 53-62.

GENERA, M. (1987): "Notícia preliminar sobre la troballa d'una premsa a Sant Miquel de Vinebre", *I Col·loqui d'Arqueologia Romana, El vi a l'antiguitat, economia, producció i comerç al mediterrani occidental*, ps. 233-237.

GENERA, M. (1990a): "Barrugat, Bitem-Tortosa (Baix Ebre)", *Butlletí Arqueològic de Tarragona*, 12, època V, ps. 194-195.

GENERA, M. (1990b): "Les últimes descobertes en el Pas de l'Ase". 8è *Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, Puigcerdà, 1988, ps. 197-201.

GENERA, M. (1991): *L'Ebre final: del Paleolític al món romà*. Col. Dertosa, 37.

GENERA, M. (1993a): *Vinebre: els primers establiments del riberal. Recerques arqueològiques*. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Diputació de Tarragona.

GENERA, M. (1993b): *Protohistòria del Priorat. El poblat del Puig Roig del Roget, el Masroig (el Priorat)*. Ajuntament de Masroig.

GENERA, M. (1995): "El món funerari a l'antiguitat: les necròpolis de l'Ebre final", *Citerior*, 1, ps. 73-90.

GENERA, M. (2002): "El poblat del del Puig Roig del Roget (El Masroig, Priorat): darreres intervencions", I Jornades d'Arqueologia. *Ibers a l'Ebre. Recerca i interpretació*, Tivissa 2001. *Ilercavonia*, 3, ps. 51-63.

GENERA, M., ADELL, S. BRULL, C. (en premsa): "El Pas de l'Ase (la Ribera d'Ebre). De la investigació a la museització d'un conjunt d'interès històric i paisatgístic", *Tribuna d'Arqueologia 2005*.

GENERA, M., ARBELOA, J. (1987): "L'estat actual de la investigació arqueològica sobre la Dertosa romana i la seva àrea d'influència", *Tribuna d'Arqueologia, 1986-1987*, ps. 81-90.

GENERA, M., BRULL, C., GÓMEZ, A. (2005): "Disseny i planificació del sistema defensiu a l'establiment de Sant Miquel de Vinebre (Ribera d'Ebre)", *Tribuna d'Arqueologia 2002-03*, ps. 95-116.

GENERA, M., CAMPO, M. (1980): "Hallazgos monetarios en la Font de n'Horta (Tarragona)", *II Symposium Numismàtic de Barcelona*, ps. 203-209.

GENERA, M., JÁRREGA, R. (2000): "Elements epigràfics sobre *instrumenta domestica* procedents de Dertosa (Tortosa, Baix Ebre)", *Faventia* 22, 1, ps. 49-57.

GENERA, M., JASSANS, M.S. (1978): "Nuevas aportaciones a la arqueología de la Ribera d'Ebre: Rasquera", *Cuadernos de Arqueología Castellonenses*, 5, ps. 293-303.

GENERA, M., PEIRET, J. (1984): "Memòria de la intervenció arqueològica a la partida de Mianes (Baix Ebre)", *Inventari Patrimoni Arqueològic*, núm. 327, inèdita.

GENERA, M., PEREA, A., GÓMEZ, A. (2005): "Trobada d'un objecte singular a l'establiment de Sant Miquel de Vinebre (Ribera d'Ebre): una arracada naviforme d'or", *Món Ibèric al Paísos Catalans, XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, vol. II, ps. 889-901.

GENERA, M., PONS, J. (1990): “Noves dades sobre la Dertosa romana: una troballa recent a Camp-redó”, *8è Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*, Puigcerdà, 1988, ps. 215-219.

GENERA, M., PREVOSTI, M. (1998): “Restes d’un *torcular* a la partida de la Fontjoana (Vinebre, Ribera d’Ebre)”, II Col·loqui Internacional d’Arqueologia Romana. El vi a l’antiguitat. Economia, producció i comerç al mediterrani occidental. *Monografies Badalonines*, 14, ps. 294-301.

GENERA, M., ROS, E., RUIZ, P. (1981): “Terracotes ibèriques de Sant Miquel de Vinebre (la Ribera d’Ebre)”, *Butlletí Arqueològic de Tarragona*, V, 3, ps. 101-106.

GENERA *et alii* 1985

GENERA, M., BAUCCELLS, M., LACORT, G., ROURA, M.: “L’economia protohistòrica. Aspectes de la metal·lúrgia al Priorat i a la Ribera d’Ebre”, *Pyrenae*, 21, ps. 45-56.

GENERA *et alii* 1989-90

GENERA, M., MAIER, M., PONS, J., PREVOSTI, M.: “Un vestigi del món romà a la Ribera: l’estela de Vinebre”, *Tribuna d’Arqueologia*, ps. 135-145.

GENERA *et alii* 2002

GENERA, M., BRULL, C., PÉREZ, J. M., CAMPS, P., GÓMEZ, A., RAMS, P., SANT, L., RIART, F., LLORENS, O.: “L’establiment de Sant Miquel de Vinebre (Vinebre, Ribera d’Ebre): estudi preliminar de l’estructura de tanca del vessant septentrional”, I Jornades d’Arqueologia. *Ibers a l’Ebre. Recerca i interpretació*, Tivissa 2001. *Ilercavonia*, 3, ps. 251-267.

GENERA *et alii* 2005a

GENERA, M., BRULL, C., GÓMEZ, A., ALBERICH, J.: “Modificació i canvi en el sistema defensiu de l’establiment de Sant Miquel de Vinebre (Ribera d’Ebre). Un efecte de la romanització del territori?”, *Món Ibèric al Paísos Catalans, XIII Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*, vol. I, ps. 629-643.

GENERA *et alii* 2005b

GENERA, M., GÓMEZ, A., JORNET, M., PÉREZ, J., RODRÍGUEZ, I., SANT, LL.: “L’establiment dels Castellons (Flix, la Ribera d’Ebre). Resultats preliminars de les recerques 2000-2003”, *Món Ibèric al Paísos Catalans, XIII Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*, vol. I, ps. 645-654.

GIL DE FREDERICH, A. (1905): *Reflexiones sobre los Diálogos Despuig (1786-1789)*. Tortosa.

GIMENO, T. (1974): “Acerca del verraco ibérico del Museo de Tortosa”, *Miscelánea Arqueológica. XXV Aniversario de los Cursos de Ampurias (1947-1971)*, vol. I, ps. 353-355.

GIMENO, T. (1976): *Aproximación histórico-arqueológica a la Ilercavonia desde la iberización hasta la romanización* (resum de la Tesi Doctoral). Universitat Autònoma de Barcelona.

GIMENO, T. (1976-78): “Problemática de la investigación en torno a la iberización en el Baix Ebre”, *Empúries* 38-40, ps. 345-347.

GIMENO, T. (1980a): “Formas y relaciones de intercambio comercial en el N.E. Peninsular Ibérico en torno al siglo III a.C.” *Memorias de Historia Antigua*, IV, Oviedo.

GIMENO, T. (1980b): “Cambios sociales en el valle inferior del Ebro desde la iberización a la romanización”, *Memorias de Historia Antigua*, IV, ps. 139-146.

GÓMEZ BELLARD, C. (1990): *La colonización fenicia en la isla de Ibiza*. Excavaciones Arqueológicas en España, 157.

GÓMEZ BELLARD, C., GUERIN, P. (1995): “Testimonios de producción vinícola arcaica en l'Alt de Benimaquía (Denia)”, *Iberos y Griegos*, ps. 9-32.

GÓMEZ BELLARD *et alii* 1993

GÓMEZ BELLARD, C., GUÉRIN, P., DIES CUSÍ, E., PÉREZ JORDÀ, G.: “El vino en los inicios de la cultura ibérica. Nuevas excavaciones en l'Alt de Benimaquía, Denia”, *Revista de Arqueologia*, 142, ps. 16-27.

GONZÁLEZ PRATS, A. (1983): “Estudio arqueológico del poblamiento antiguo de la Sierra de Crevillente (Alicante)”. Anejo de la revista *Lucentum*, ps. 162-163.

GONZÁLEZ PRATS, A. (1991a): “La presencia fenicia en el levante peninsular y su influencia en las comunidades fenicias”. I-IV Jornadas de Arqueología Fenicio-Púnica, Ibiza 1986-89. *Trabajos del Museo Arqueológico de Ibiza*, 24, ps. 109-118.

GONZÁLEZ PRATS, A. (1991b): “La Fonteta. El asentamiento fenicio de la desembocadura del río Segura (Guardamar, Alicante, España). Resultado de las excavaciones de 1996-97”, *Rivista di Studi Fenici*, XXVI, 2, ps. 191-228.

GORGES, J-G. (1979): *Les villes hispano-romaines. Inventaire et problématique archéologiques*. Paris, 1979.

GRACIA, F. (1991): “Materiales etruscos en el poblado de la Moleta del Remei (Alcanar, Montsià, Tarragona)”, *La presencia de material etrusco en la Península Ibérica*, Universitat de Barcelona, ps. 279-301.

GRACIA, F. (1995a): “Comercio del vino y estructuras de intercambio en el N.E. de la Península Ibérica y Languedoc-Rosellón entre los siglos VII-V a.C.”, *Arqueología del vino. Los orígenes del vino en occidente. Jerez de la Frontera, 1995*, ps. 298-331.

GRACIA, F. (1995b): “Consideraciones sobre la estructura de los intercambios comerciales en la cultura ibérica”, *Verdolay, 7*, ps. 177-185.

GRACIA, F. (1995c): “Producción y comercio de cereal en el NE de la Península Ibérica entre los siglos VII-II a.C.”. *Pyrenae, 26*, ps. 91-113.

GRACIA, F. (1998a): “El comercio protohistórico en el noreste peninsular entre los siglos VII-II a.C. Balance de investigación 1985-1997”, *XI Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, Comerç i vies de comunicació (1000 a.C. - 700 d.C.)*, ps. 51-72.

GRACIA, F. (1998b): Arquitectura y poder en las estructuras de poblamiento. Esfuerzo de trabajo y corveas”, *Actes del Congrès Internacional, Los Iberos. Principes de Occidente. Estructuras de poder en la sociedad ibérica*, Barcelona, ps. 99 -113.

GRACIA, F. (2000): “Análisis táctico de las fortificaciones ibéricas”, *Gladius, XX*, ps. 131-170.

GRACIA, F. (2005): “El món ibèric al nord-est peninsular. Panorama actual de la recerca”, *Món Ibèric al Països Catalans, XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, vol. I, ps. 203-215.

GRACIA, F., GARCIA, D. (1999): “La primera fase del poblamiento protohistórico en el área sur de la desembocadura del Ebro. El poblado fortificado de Sant Jaume -Mas d'en Serrà (Alcanar). Campañas 1997-98”, *Revista d'Arqueologia de Ponent, 9*, ps. 131-155.

GRACIA, F., MUNILLA, G. (1993): “Estructuración cronocupacional del poblamiento ibérico en las comarcas del Ebro”, *El poblament ibèric a Catalunya, Laietania, 8*, ps. 209-255.

GRACIA, F., MUNILLA, G. (2000): “Los graneros sobrelevados en el mediterraneo occidental”, *A.F.E.A.F., 1998, Sèrie Monogràfica del Museu d'Arqueologia de Catalunya – Girona, 18*, ps. 339-349.

GRACIA, F., MUNILLA, G., GARCÍA, E. (1994-96): “El periodo ibérico I en la comarca del Montsià. Poblamiento y organización del territorio”, *Gala, 3-5*, ps. 363-385.

GRACIA, F., MUNILLA, G., GARCIA, D. (2000): “Moleta del Remei (Alcanar, Montsià). Balance de la investigación 1985-1997”, *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Languedoc Occidental*.

Actualitat de l'Arqueologia de l'edat del Ferro. *Sèrie Monogràfica del Museu d'Arqueologia de Catalunya* – Girona, 19, ps. 59-71.

GRACIA, F., MUNILLA, G., PALLARÉS, R. (1988a): *La Moleta del Remei. Alcanar-Montsià. Campañas 1985-1986*. Diputació de Tarragona.

GRACIA, F., MUNILLA, G., PALLARÉS, R. (1988b): “Les darreres campanyes d'excavacions al poblat ibèric de la Moleta del Remei (Alcanar-Montsià) 1985-1987”, *Tribuna d'Arqueologia, 1985-1987*, ps. 145-151.

GRACIA, F., MUNILLA, G., PALLARÉS, R. (1991): “Estructuración del poblamiento y sistemas defensivos en el área de la desembocadura del Ebro. Dos casos de estudio: la Moleta del Remei (Alcanar) y el Castellet de Banyoles (Tivissa)”, *Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica. Fortificacions. La problemàtica de l'Ibèric Ple*, Manresa, 1990, ps. 67-78.

GRACIA *et alii* 1996

GRACIA, F., MUNILLA, G., GARCÍA, E., PLAYÀ, R., MURIEL, S.: “Demografía y superficie de poblamiento en los asentamientos ibéricos del N.E. de la península Ibérica”, Homenaje al profesor Manuel Fernández-Miranda, *Complutum Extra*, 6 (II), ps. 177-191.

GRAN GEOGRAFIA COMARCAL DE CATALUNYA, 7 (1993): *Baix Ebre, Montsià, Terra Alta, Matarranya, Ribera d'Ebre*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

GRAN-AYMERICH, J. (1991): *Malaga phenicienne et punique. Recherches franco- espagnoles 1981-1988*. Paris, Editions Recherche sur les Civilisations.

GRAU, J.-J., SORRIBES, J. (1985): *L'economia del Baix Ebre. Els antecedents històrics*. Volum II, Col·lecció Catalunya Comarcal. Caixa d'Estalvis de Catalunya, Barcelona.

GRAU, I. (2002): *La organización del territorio en el área central de la Contestania Ibérica*. Publicaciones de la Universidad de Alicante.

GRUZINSKI, S., ROUVERET, A. (1976): “‘Ellos son como niños’. Histoire et acculturation dans la Mexique colonial et l'Italie meridionale avant la romanisation”, *Mélanges de l'École Française de Rome*, 88, 1, ps. 159-219.

GUERRERO, V. M. (1991): "El palacio-santuario de Cancho Roano (Badajoz) y la comercialización de ánforas fenicias indígenas", *Rivista di Studi Fenici*, XIX, 1, ps. 49-82.

GUERRERO, E. (2004): “Mètodes i tècniques d’anàlisi demogràfica aplicats a l’arqueologia”, *Cota Zero*, 19, ps. 35-43.

GURREA, R., RAMON, J. (2000): “Excavaciones arqueológicas en la acrópolis de Eivissa (calle de Santa Maria). El horizonte arcaico”, *Actas del IV Congreso Internacional de Estudios fenicios y púnicos*, Cádiz 1995, vol. IV, ps. 1555-1579.

GUSI, F. (1994-96): “La distribució territorial del poblament entre els rius Palància i Ebre a la segona meitat del segon milenari”, *Gala*, 3-5, ps. 49-58.

GUSI, F., DÍAZ, M.A., OLIVER, A. (1990): “Modelos de fortificación ibérica en el norte del País Valenciano”. *Fortificacions. La problemàtica de l’Ibèric Ple: (segles IV-III a.C.). Simposi Intenacional d’Arqueologia Ibèrica*, Manresa, 1990, ps. 79-102.

GUSI, F., OLIVER, A. (1987): “La problemática de la iberización en Castellón”. *Iberos. Actas de las Primera Jornadas sobre el mundo ibérico*, Jaen, ps. 95-136.

GUSI, F., SANMARTÍ, E. (1976-78): “Asentamientos indígenas preibéricos con materiales fenico-púnicos en el área costera del Baix Maestrat (provincia de Castellón de la Plana)”, *Ampurias*, 38-40, ps. 361-380.

HAGGET, P. (1975): *Análisis locacional en Geografía Humana*.

HAYES, J.W. (1972): *Late Roman Pottery*. London: British School at Rome, 1972.

HIGGS, E. S., VITA-FINZI, C. (1972): “Prehistoric economies: a territorial approach”, HIGGS, E. S. (ed) *Papers in Economic Prehistory*, ps. 27-36.

HODDER, I., ORTON, C. (1990): *Análisis espacial en Arqueología*. Ed. Crítica, Barcelona.

HÜBNER, E. (1869): *Corpus Inscriptionum Latinorum, II. Inscriptiones Hispaniae, Dertosa*, ps. 535-538. Berlin.

HÜBNER, E. (1892): *Corpus Inscriptionum Latinorum, II. Inscriptiones Hispaniae Latinae. Supplementum. Dertosa*. ps. 972. Berlin.

IGLÉSIES, J. (1959): *La població catalana al primer quart del segle XVIII*. Barcelona.

IGLÉSIES, J. (1962): “El Fogaje de 1365-1370: contribución al conocimiento de la población de Cataluña en la segunda mitad del siglo XIV”, *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 3ª época, vol. 34, nº 11.

IGLÉSIES, J. (1979): *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*. Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona.

IGLÉSIES, J. (1991): *El fogatge de 1497. Estudi i transcripció*. Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona.

IZQUIERDO, P. (1990): "Liasions entre navigation maritime et fluviale en Tarraconaise: les exemples de *Les Sorres et Dertosa*", *El comercio marítimo romano en el Mediterráneo occidental, PACT*, 27, ps. 189-199.

IZQUIERDO, P., GIMENO, T. (1990): "Les fortificacions ibèriques dels segles V-III a.C. a les comarques del Baix Ebre", *Fortificacions. La problemàtica de l'Ibèric Ple: (segles IV-III a.C.)*. Simposi Intenacional d'Arqueologia Ibèrica, Manresa, 1990, ps. 227-232.

IZQUIERDO, P. (1993): "Un nou centre productor d'àmfores a la vall de l'Ebre, el Mas del Catxorro de Benifallet", *Homenatge a Miquel Tarradell*, ps. 753-760.

IZQUIERDO, P. (1997): "La *Via Augusta* d'Oleastrum a Dertosa: le tronçon du Perelló", *Voies romaines du Rhone à l'Èbre: via Domitia et via Augusta. Documents d'Archéologie Française*, 61, ps. 176-182.

IZQUIERDO, I. (1999): "Un lote de armamento ibérico procedente de la necrópolis del Mas de Barberán (Noguera, Teruel)", *Gladius*, XIX, ps. 97-120.

JACOB, P. (1985): "La rôle de la ville dans la formations des peuples ibères", *Mélanges de la Casa de Velazquez*, XXI, ps. 19-56.

JACOB, P. (1987-88): "Un doublet dans la geographie livienne de l'Espagne antique: les Ausetans de l'Ebre", *Kalathos*, 7-8, ps. 135-147.

JÁRREGA, R. (1993a): *Poblamiento y economía en la costa este de la Tarraconense en época tardorromana (siglos IV-VI)*. Universitat Autònoma de Barcelona, Tesi Doctoral microfitxada.

JÁRREGA, R. (1993b): "El mosaico policromo con decoración geométrica de círculos intersecantes de la villa romana de Barrugat (Bítem, Tarragona)", *Archivo Español de Arqueología*, 66, ps. 275-284.

JÁRREGA, R. (2000): "La intervenció política de Juli Cèsar a les comarques de l'Ebre", *Actes de la XL Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, Morella 1996, Vol. I, ps. 69-80.

JENNINGS *et alii* 2005

JENNINGS, J., ANTROBUS, K. L., ATENCIO, S. J., GLAVICH, E., JOHNSON, R., LOFFLER, G., LUU, C.: "Drinking beer in a blissful mood. Alcohol production, operational chains, and feasting in the Ancient World", *Current Anthropology*, 46, 2, ps. 275-303.

JUAN MOLTÓ, J. (1987-88): "El conjunt de terracotes votives del santuari de la Serreta (Alcoi, Cocentaina, Penàguila)", *Saguntum*, 21, ps. 295-329.

JUNYENT, E., ALASTUEY, A. (1991): "La vaixel·la ilergeta de vernís roig", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 1, ps. 9-50.

JUNYENT, E. (1992): "Els orígens del ferro a Catalunya", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 2, ps. 21-35.

JUNYENT, E. (2002): "Els segles de formació: el bronze final i la primera edat de ferro a la depressió de l'Ebre", I Jornades d'Arqueologia. *Ibers a l'Ebre. Recerca i interpretació*, Tivissa 2001. *Ilercavonia*, 3, ps. 17- 35.

KEAY, S. J. (1984): *Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A typology and economic study: the Catalan evidence*. B.A.R. International Series, 196 (I, II).

KEAY, S. J. (1987): "The impact of the foundation of Tarraco upon the indigenous settlement pattern of the Ager Tarraconensis". *I Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana, De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispania Citerior*, Granollers, 1987, ps. 53-58.

KEAY, S. J. (1990): "Processes in the Development of the Coastal Communities of Hispania Citerior in the Republican Period", *The Early Roman Empire in the West*, BLAGG & MILLETT ed., ps. 120-150.

LEVEAU, P. (1983): "La ville antique et l'organisation de l'espace rural: villa, ville, village", *Annales ESC (Économies, Sociétés, Civilisations)*, 38, 4, ps. 920-942.

LLORENS, M., AQUILUÉ, X. (2001): *Ilercavonia-Dertosa i les seves encunyacions monetàries*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

LONG, L., MIRÓ, M., VOLPE, G. (1992): "Les épaves archaïques de la Pointe Lequin (Porquerolles, Hyères, Var). Des données nouvelles sur le commerce de Marseille à la fin du VI^e et dans la première moitié du V^e s. av. J.-C." *Etudes Massaliètes*, 3, ps. 199-234.

LÓPEZ BRAVO, F. (2002): "La urna ibérica de orejetas perforadas", *Complutum*, 13, 97-116.

LOPEZ, R. (1975): *Historia de Amposta*. Amposta.

LORENTE *et alii* 1984

LORENTE, A., ROS, E., CURTO, A., MARTÍNEZ, E.: *Memòria de l'excavació d'urgència a Mianes (Baix Ebre)*. Campaña de 1984, Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya, núm. 315. Inèdit.

MAGÍ, M., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1986): "La evolución y el cambio del modelo de asentamiento ibérico ante la romanización: un ejemplo", *Los asentamientos ibéricos ante la romanización*, ps. 79-88.

MAIER, M., RODÀ, I. (1985): "Consideraciones sobre el conjunto epigráfico de Dertosa", *XVII Congreso Nacional de Arqueología*, Logroño 1983, ps. 701-737.

MAIER, M., RODÀ, I. (1986): "L'epigrafia romana a Catalunya, estat de la qüestió: darreres novetats", *Fonaments*, 5, ps. 167-172.

MAIER, M., RODÀ, I. (1997): "Presentation", *Voies romaines du Rhone à l'Èbre: via Domitia et via Augusta. Documents d'Archéologie Française*, 61, ps. 114-125.

MALDONADO, A. (1972): "El Delta del Ebro. Estudio sedimentológico y estratigráfico", *Boletín de estratigrafía*, 1, vol. extra.

MALUQUER, J. (1969): "Los fenicios en Cataluña", Tartessos y sus problemas, *V Symposium de Prehistoria Peninsular, Jerez de la Frontera, 1968*, ps. 241-250.

MALUQUER, J. (1983-84): "La indústria paleoibèrica catalana de joieria i quincalleria", *Pyrenae*, 19-20, ps. 77-89.

MALUQUER, J. (1984): "La necrópolis paleoibèrica de 'Mas de Mussols' Tortosa (Tarragona)", *Programa de Investigaciones Protohistóricas VIII*, Universidad de Barcelona.

MALUQUER, J. (1987): *Catalunya. Baix Ebre*. Institut d'Arqueologia i Prehistòria, Barcelona.

MALUQUER *et alii* 1986

MALUQUER, J., HUNTINGFORD, E. MARTIN, R., RAURET, A., PALLARÈS, R., VILÀ, M.: *Arquitectura i Urbanisme ibèrics a Catalunya*. Institut d'Arqueologia i Prehistòria. Universitat de Barcelona.

MAGALLÓN, M. A. (1987): *La red viaria romana en Aragón*. Zaragoza, Diputación General de Aragón.

MAPA COMARCAL DE CATALUNYA (1995): Baix Ebre, 1: 50.000, núm. 9. Generalitat de Catalunya, Institut Cartogràfic de Catalunya.

MAPA COMARCAL DE CATALUNYA (1995): Ribera d'Ebre, 1: 50.000, núm. 30. Generalitat de Catalunya, Institut Cartogràfic de Catalunya.

MAPA DE CULTIVOS Y APROVECHAMIENTOS (1989): "Hoja 471, Móra d'Ebre (Tarragona), escala 1: 50.000". Madrid: Ministerio de Agricultura Pesca y Alimentación, 1989.

MAPA GEOLÓGICO DE ESPAÑA (1981): "Hoja 471, Mora de Ebro, escala 1: 50.000". Madrid: Instituto Geológico y Minero de España.

MAPA GEOLÓGICO DE ESPAÑA (1972): "Hoja 522, Tortosa, escala 1: 50.000". Madrid: Instituto Geológico y Minero de España.

MAPA GEOLÓGICO DE ESPAÑA (1972): "Hoja 41, Tortosa, escala 1: 2000.000". Madrid: Instituto Geológico y Minero de España.

MAPA TOPOGRÀFIC DE LES COMARQUES DE L'EBRE (1996): 1:100.000. Generalitat de Catalunya, Institut Cartogràfic de Catalunya.

MAPA TOPOGRÁFICO DE ESPAÑA (1952): "Hoja 471, Mora de Ebro: escala 1: 50.000". Madrid: Instituto Geográfico y Catastral, 1952.

MAPA TOPOGRÁFICO DE ESPAÑA (1965): "Hoja 471, Mora de Ebro: Cuarto I (Mora la Nueva), escala 1: 25.000". *Cartografía Militar de España*. Madrid: Servicio Geográfico del Ejército, 1965.

MAPA TOPOGRÁFICO DE ESPAÑA (1965): "Hoja 471, Mora de Ebro: Cuarto II (Tivissa), escala 1: 25.000". *Cartografía Militar de España*. Madrid: Servicio Geográfico del Ejército, 1965.

MAPA TOPOGRÁFICO DE ESPAÑA (1965): "Hoja 471, Mora de Ebro: Cuarto III (Benisanet), escala 1: 25.000". *Cartografía Militar de España*. Madrid: Servicio Geográfico del Ejército, 1965.

MAPA TOPOGRÁFICO DE ESPAÑA (1965): "Hoja 471, Mora de Ebro: Cuarto IV (Mora de Ebro), escala 1: 25.000". *Cartografía Militar de España*. Madrid: Servicio Geográfico del Ejército, 1965.

MARQUÈS, J., RIBAS, N. (2001): "Primeres conclusions de les intervencions arqueològiques a les sitges del Mas de Giner (Masdenverge - Tortosa)", *Nous Col·loquis*, V, ps. 39-46.

MARTÍ BONAFÉ, M. (1998): *El área territorial de Arse-Saguntum en época ibérica*. Institut Alfons el Magnànim. Valencia.

MARTÍ BONAFÉ, M., MATA, C. (1992): “Cerámicas de tipo fenicio occidental en las comarcas de l’Alcoià y el Comtat (Alacant)”, *Saguntum*, 25, ps. 103-107.

MARTIN, R. (1971): *Recherches sobre les agronomes latins et leurs conceptions économiques et sociales*. París, 1971.

MARTÍN, A., RIGO, A., SINTAS, E. (1993): “Les Tres Cales, L’Ametlla de Mar”, *Anuari d’Intervencions Arqueològiques a Catalunya 1: Època Romana i Antiguitat Tardana (Campanyes 1982-1989)*, p. 69.

MARTÍN, A., SANMARTÍ, E. (1976-1978): “Aportación de las excavaciones de la ‘Illa d’en Reixach’ al conocimiento del fenómeno de la iberización en el norte de Catalunya”, *Simposi Internacional. Els orígens del món ibèric*, *Ampurias*, 38-40, ps. 431-448.

MARTÍNEZ, M. (1993): “Assaig d’un quadre crono-tipològic per les produccions de ceràmica a mà del sud de Tarragona”, *Pyrenae*, 24, ps. 183-205.

MARTÍNEZ, J., RICH, J. (1991): *Informe-memòria dels treballs d’excavació realitzats al Pla de la Vinya (Benifallet, Baix Ebre)*, Servei d’Arqueologia, Generalitat de Catalunya. Inèdit.

MARTORELL, F. (1996): *Historia de la antigua Hibera*. Tortosa, 1625. Reedició, Tortosa 1996.

MASCORT, M.T., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1987-1988): “L’establiment protohistòric d’Aldovesta (Benifallet, Baix Ebre). Un punt clau del comerç fenici a la Catalunya meridional”, *Tribuna d’Arqueologia 1987-1988*, ps. 69-76.

MASCORT, M.T., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1988): “Noves dades sobre el comerç fenici a Catalunya”, *7è Col·loqui d’Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà, 1986, ps. 185-199.

MASCORT, M.T., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1990): “Noves aportacions sobre el poblament protohistòric a les comarques del curs inferior de l’Ebre. Els resultats de la campanya de prospecció desenvolupada l’any 1988”, *La romanització del Pirineu. 8è Col·loqui d’Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà, 1988, ps. 165-174.

MASCORT, M.T., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1991): *El jaciment protohistòric d’Aldovesta (Benifallet) i el comerç fenici arcaic a la Catalunya meridional*. Institut d’Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona.

MASSIP, J. (1987): *Un quart de segle del Museu i Arxiu Municipal de Tortosa*. Ed. Coop. Gràfica Dertosenca. Tortosa.

MATA, C., MARTÍ BONAFÉ, M. A., IBORRA, M. P. (1994-96): "El país valencià del Bronze Recent a l'Ibèric Antic: el procés de formació de la societat urbana ibèrica", *Gala*, 3-5, ps. 183-217.

MATEU, F. (1943): "Hallazgos monetarios (II)", *Ampurias*, V, ps. 221-238.

MAYA, J. L. (1990): "Los campos de urnas", *Historia de España*, vol. I., ed. Planeta, Barcelona, ps. 295-377.

MAYA, J. L. (1993): "En torno al origen del mundo ibérico catalán: problemas de sustrato", *El poblament ibèric a Catalunya*, *Laietania*, 8, ps. 9-19.

MAYA, J. L., CUESTA, F., LÓPEZ, J. (1998): *Genó: Un poblado del Bronce Final en el Bajo Segre (Lleida)*. Universitat de Barcelona.

MAYA, J. L., PRADA, A. (1986-89): "Mas de Justet (Zaidín, Huesca), un poblado protohistórico con cerámicas a torno", *Empúries*, 48-50, ps. 110-117.

MAYORAL, F. (1984): "Contribución a la delimitación del territorio de los asentamientos protohistóricos. Aplicación de un modelo de gravedad", *Arqueología Espacial*, 1, ps. 73-89.

MAYORAL, F. (1992a): *Análisis de las variables sociales reconocidas en las necrópolis del horizonte ibérico antiguo y reconstrucción de la sociedad en el Montsià - Bajo Maestrazgo*. Tesi Doctoral microfitxada, Universitat Autònoma de Barcelona.

MAYORAL, F. (1992b): "Las necropolis del Horizonte Ibérico Antiguo del Montsià-Bajo Maestrazgo", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 2, ps. 97-110.

MENDOZA *et alii* 1981

MENDOZA, A., MOLINA, F., ARTEAGA, O., AGUAYO, P.: "Cerro de los Infantes (Pinos Puente, provincia de Granada)", *Madriider Mitteilungen*, 22, ps. 171-210.

MIRAVALL, R. (1986): *Necròpolis, sepultures i inhumacions a Tortosa*. Ed. Coop. Gràfica Dertosense.

MIRAVALL, R. (1988): *Tortosa, any zero*. Col. Dertosa, 28. Tortosa.

MIRET, M., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1984): "Distribución espacial de núcleos ibéricos: Un ejemplo en el litoral catalán", *Arqueología Espacial*, 4, ps. 173-186.

MIRET, M., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1986): “La evolución y el cambio del modelo de asentamiento ibérico ante la romanización: un ejemplo”. *Los asentamientos ibéricos ante la romanización*, Madrid, ps. 79-88.

MIRET, M., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1991): “From indigenous structures to the Roman world: models for the occupation of central coastal of Catalunya”, *Roman Landscapes. Archaeological survey in the mediterranean region*. BARKER & LLOYD ed., ps. 47-53.

MIRÓ, J. (1988): *La producción de ánforas romanas en Catalunya. Un estudio sobre el comercio del vino de la Tarraconense (siglos I a.C.-I d.C.)*. B.A.R. International Series, 473.

MIRÓ, J. (1989): “Ánforas arcaicas en el litoral catalán. Un estudio acerca de las primera importaciones de vino en Cataluña (625-500 a.C.)”, *Archivo Español de Arqueología*, 62, ps. 21-70.

MOLAS, D., RAFEL, N., PUIG, F. (1986): “El ritual funerari a la necròpolis del Coll del Moro, Gandesa (Terra Alta)”, *Cota Zero*, 2, ps. 48-52.

MONEO, T. (2003): *Religio iberica. Santuarios, ritos y divinidades (siglos VII-I aC)*. Madrid.

MONTAÑÉS, M.C. (1996): *Memòria sobre l'excavació d'urgència duta a terme a la cova de Xafarroques de Benifallet*, Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya. Inèdita.

MOREL, J.-P.(1981): *La céramique campanienne: les formes*, Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, fasc. 244. Roma.

MOREL, J. P. (1983): “La céramique comme indice du commerce antique (réalités et interprétations)”, *Trade and Famine in Classical Antiquity*. ed. P. Garnsey, C. R. Whittaker. *Cambridge Philological Society*, suppl. vol. 8, ps. 66-74.

MORERA, E. (1909): *Geografia General de Catalunya. Provincia de Tarragona*. Barcelona.

MORET, P. (1996): *Les fortifications ibériques de la fin de l'âge du bronze à la conquête romaine*. Collection de la Casa de Velazquez, 56. Madrid.

MORET, P. (1997): "Les ilergètes et leurs voisins dans la troisième décade de Tite Live". *Mél. C. Domergue, Pallas*, 46. ps. 147-165.

MORET, P. (1998): “‘Rostros de piedra’. Sobre la racionalidad del proyecto arquitectónico de las fortificaciones urbanas ibéricas”, *Actas del Congreso Internacional, Los Iberos. Principes de Occidente*, ps. 83-92.

MORET, P. (2001): “El Tossal Montañés (Valdeltormo, Teruel): une maison-tour ibérique du VI siècle av. J.-C”, *Madridier Mitteilungen* 42, ps. 85-101.

MORET, P. (2002a): “Tossal Montañés y la Gessera: ¿residencias aristocráticas del Ibérico Antiguo en la cuenca media del Matarraña?”, I Jornades d’Arqueologia. *Ibers a l’Ebre. Recerca i interpretació*, Tivissa 2001. *Ilercavonia*, 3, ps. 65-73.

MORET, P. (2002b): “Reflexiones sobre el período ibérico pleno (siglos V a III a.C.) en el Bajo Aragón y zonas vecinas del curso inferior del Ebro”, I Jornades d’Arqueologia. *Ibers a l’Ebre. Recerca i interpretació*, Tivissa 2001. *Ilercavonia*, 3, ps. 111-136.

MORET, P. (2003): “Fortifications ibériques tardives et défense du territoire en Hispanie citérieure”, *Defensa y territorio en Hispania de los Escipiones a Augusto*, Morillo, A., Cadiou, F., Hourcade, D. coords., ps. 159-183.

MORET, P. (2004): “Tours de guet, maisons à tour et petits établissements fortifiés de l’Hispanie républicaine: L’apport des sources littéraires”, *Torres, Atalayas y casas fortificadas: explotación y control del territorio en Hispania (S. III a. de C. - S. I d. de C.)*. P. Moret y T. Chapa eds. Universidad de Jaen, Casa de Velazquez, ps. 13-29.

MORET, P., GARDES, P., BENAVENTE, J. A. (1997): “La Torre Cremada (Valdetormo, Teruel): un fortín ibero-romano en el Bajo Aragón”, *Kalathos*, 16, ps. 19-44.

MORET, P., GORGUES, A., LAVIALLE, A. (2000): “Un métier à tisser vertical du VI^e siècle av. J.-C. dans le Bas Aragon (Espagne)”, *Archéologie des textiles, des origines au V^e siècle. Monographies Instrumentum*, 14, ps. 141-148.

MUNILLA, G. (1983-84): “Un cuenco de plomo hallado en el Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d’Ebre)”, *Pyrenae*, 19-20, ps. 271-275.

MUNILLA, G. (1987): *Los bronce paleoibéricos de uso personal en Occidente*. Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona.

MUNILLA, G. (1991): “Elementos de influencia etrusca en los ajuares de las necrópolis ibéricas”, *La presencia de material etrusco en la Península Ibérica*, J. REMESAL, O. MUSSO, eds. Barcelona, 1990, ps. 107-175.

NADAL, J., ALBIZURI, S. (1999): ““El barranc de Gàfols” (Ginestar, Tarragona) y “Aldovesta” (Benifallet, Tarragona): el estudio zooarqueológico como base de teorización sobre la dieta humana a

principios de la Edad del Hierro y la complejidad económica en el curso bajo del Ebro”, *Pyrenae*, 30, ps. 207-221.

NAROLL, R. (1962): “Floor area and settlement population”, *American Antiquity*, 27, 587-589.

NICKELS, A. (1983): "Les grecs en Gaule: l'exemple du Languedoc". Modes de contacts et processus de transformation dans les sociétés anciennes. *Collection de l'École Française de Rome*, 67. ps. 409-425.

NIETO, X., SANTOS, M., TARONGÍ, F. (2004): “Un barco griego del siglo VI a.C. en Cala Sant Vicenç (Pollença, Mallorca)”. La navegación fenicia. Tecnología naval y derroteros, V. Peña, A. Medros y C.G. Wagner (eds.). *Centro de Estudios Fenicios y Púnicos*, 7, ps. 197-225.

NOCETE, F. (1984): “Jefaturas y territorio: una visión crítica”, *Cuadernos de Prehistoria de la Universidad de Granada*, ps. 289-304.

NOGUÉ, F. (1896): “Capsanes y sos encortons”, *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 19, ps. 197-211.

NOGUERA, J. (1997): *Evolució del poblament de la foia de Móra des del Bronze Final a l'Antiguitat Tardana: anàlisi i evolució del territori*, Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona.

NOGUERA, J. (1998a): “L’evolució del poblament a la foia de Móra des del Bronze Final fins l’època romana”. *L’Arqueologia del Territori, anàlisi dels models d’ocupació i transformació del medi a l’antiguitat a la Catalunya meridional i àrees col·lindants*. Tarragona, 1996. *Citerior*, 2, ps. 97-127.

NOGUERA, J. (1998b): “Evolució del poblament de la foia de Móra (Ribera d’Ebre, Tarragona) des del Bronze Final a l’Ibèric Ple: anàlisi i evolució del territori”, *Revista d’Arqueologia de Ponent*, 8, ps. 19-38.

NOGUERA, J. (1999a): “Estudi diacrònic de la cubeta de Móra (Ribera d’Ebre, Tarragona) des d’època tardorepublicana a l’Antiguitat tardana”, *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 20, ps. 267-286.

NOGUERA, J. (1999b): “Estudi dels materials dipositats en el Museu d’Arqueologia de Catalunya del jaciment ibèric del Castellot de la Roca Roja (Benifallet, Baix Ebre)”, *Pyrenae*, 30, ps. 243-251.

NOGUERA, J. (2000): “Característiques dels poblats ibèrics fortificats en el curs inferior de l’Ebre”, *Centre d’Estudis de la Ribera d’Ebre, Ilercavonia*, 1, ps. 25-51.

NOGUERA, J. (2002): *Ibers a l’Ebre*. X Premi d’Assaig Artur Bladé Desumvila, Col·lecció Daliner, núm. 3. Centre d’Estudis de la Ribera d’Ebre.

NOGUERA, J. (2005): *Informe preliminar dels treballs d'excavació desenvolupats al jaciment de Sebes (Flix, Ribera d'Ebre) durant la campanya de 2005*. Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya. Inèdit.

NOGUERA, J. (en premsa): "La sitja de les Gabarrereres (Ginestar, Ribera d'Ebre)", *I Jornades d'Arqueologia. Prehistòria, Protohistòria i Època Medieval a les comarques de Tarragona (1993-1999)*. Tortosa, 1-2 d'octubre de 1999.

NOLLA, J.M^a., PADRÓ, J., SANMARTÍ, E. (1979): "Algunes consideracions sobre el forn d'àmfores de Tivissa (Ribera d'Ebre)", *Informació Arqueològica*, 30, ps. 151-153.

NOLLA, J.M^a., PADRÓ, J., SANMARTÍ, E. (1980): "Exploració preliminar del forn d'àmfores de Tivissa (Ribera d'Ebre)", *Cypsela*, 3, ps. 193-218.

ODENA, L. (1942): "Sobre dos portalucernas ibéricos de Capsanes (provincia de Tarragona), del museo municipal de Reus", *Ampurias*, V, ps. 228-232.

OLCINA *et alii* 1998

OLCINA, M., GRAU, I., SALA, F., MOLTÓ, S., REIG, C., SEGURA, J. M.: "Nuevas aportaciones a la evolución de la ciudad ibérica: El ejemplo de la Serreta", *Actas del Congreso Internacional, Los Iberos. Principes de Occidente*, ps. 35-46.

OLESTI, O. (1997): "El origen de las villae romanas en Cataluña", *Archivo Español de Arqueología*, 70, ps. 71-90.

OLESTI, O. (1998): "Els inicis de la producció vinícola a Catalunya: el paper del món indígena", II Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana. El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç al mediterrani occidental. *Monografies Badalonines* 14, ps. 246-257.

OLIVER, A. (1981): "Incineraciones entre el rio Ebro y el Palancia. Nuevas aportaciones para el estudio de los enterramientos ibéricos", *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense*, 8, ps. 189-256.

OLIVER, A. (1993): *Poblamiento y territorio protohistóricos en el llano litoral del Baix Maestrat (Castellón)*, Tesi Doctoral inèdita. Universitat de Barcelona.

OLIVER, A. (1996): *Poblamiento y territorio protohistóricos en el llano litoral del Baix Maestrat (Castellón)*, Castellón de la Plana.

OLIVER, A. (1997): "La cerámica ibérica de Castellón durante el ibérico antiguo y pleno", *Recerques del Museu d'Alcoi*, 6, ps. 11-19.

OLIVER, A. (1998): “L’adaptació del poblament al territori: una interacció en època ibèrica al sud del riu Ebre”, *Citerior*, 2, ps. 77-96.

OLIVER, A. (2001): “El hábitat rural ibérico en un territorio secundario”, *Territori polític i territori rural durant l’edat del Ferro a la mediterrània Occidental. Monografies d’Ullastret*, 2, ps. 301-308.

OLIVER, A. (2004): “Torres y casas fortificadas en la provincia castellanense: Un planteamiento inicial”, *Torres, Atalayas y casas fortificadas: explotación y control del territorio en Hispania (S. III a. de C. - S. I d. de C.)*. P. Moret y T. Chapa ed. Universidad de Jaen, Casa de Velazquez, ps. 145-156.

OLMOS, R. (1996): “Las incertidumbres de los lenguajes iconográficos: las páteras de plata ibéricas”, *Coloquio Internacional: Iconografía Ibérica, iconografía itálica, propuestas de interpretación y lectura*. Roma, 1993. Serie Varia, 3, Universidad Autónoma de Madrid. ps. 91-102

OTHMER, W. (1911): “Les tribus de la Hispania Tarraconense en temps dels romans”, *Anuari de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, VI, ps. 325-348.

PADIAL *et alii* 2000

PADIAL, B., GARRIDO, O., BARAHONA, E., AGUAYO, P., CARRILERO, M.: “Estudios analíticos de un conjunto de ánforas de tipología fenicia occidental del asentamiento protohistórico de Ronda la Vieja (Ronda, Málaga)”, *Actas del IV Congreso Internacional de Estudios fenicios y púnicos*, Cádiz 1995. Vol. IV, ps. 1841-1850.

PADRÓ, J. (1978): “Los escarabeos y el escaraboide de la necrópolis del Mas de Mussols”, *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense*, 5, ps. 257-263.

PALLARÉS, F. (1965): *El poblado ibérico de Sant Antoni de Calaceit*. Instituto Internacional de Estudios Lligures, Col. Mon. Prehistoria y Arqueología, V.

PALLARÉS, R. (1982): “L’Aumedina, Tivissa”, *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, ps. 352-353.

PALLARÉS, R. (1983-84): “El sistema defensivo frontal del Castellet de Banyoles, Tivissa, Ribera d’Ebre”, *Pyrenae*, 19-20, ps. 133-126.

PALLARÉS, R. (1984): *El poblamiento ibérico de las comarcas de Tarragona (el Castellet de Banyoles, Tivissa, Ribera d’Ebre)*, Tesi Doctoral inèdita. Universitat de Barcelona.

PALLARÉS, R. (1986): "Dos elements de filiació grega del segle IV a.C. a l'assentament ibèric del Castellet de Banyoles, Tivissa, Ribera d'Ebre", *VI Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, ps. 281-288.

PALLARÉS, R. (1991): "Las relaciones entre las representaciones mitológicas de las páteras de Tivissa y el mundo funerario etrusco", *La presencia de material etrusco en la Península Ibérica*, Barcelona 1990, ps. 587-597.

PALLARÉS, R., GRÀCIA, F., MUNILLA, G. (1982-83): "Las cerámicas áticas y de barniz negro procedentes de la partida de el Bordissal. Camarles, Tortosa", *Butlletí Arqueològic de Tarragona*, 4-5, època V, ps. 3-19.

PALLARÉS, R., GRÀCIA, F., MUNILLA, G. (1987): "El desarrollo del comercio del vino en el curso inferior del Ebro entre los siglos IV a.C. y III d.C.", *I Col.loqui d'Arqueologia Romana, El vi a l'antiguitat, economia, producció i comerç al mediterrani occidental*, ps.17-31.

PALLARÉS, R., GRACIA, F., MUNILLA, G. (1989): "Presencia del culto griego en la desembocadura del Ebro", *Saguntum*, 20, ps. 123-149.

PANOSA, M. I. (1993): "Nuevas inscripciones ibéricas de Cataluña", *Complutum*, 4, ps. 175-222.

PARACUELLOS, P. A. (2000): "Intercambios protocolumnales en el área Alcañizana (Bajo Aragón, Teruel)", *Actas del IV Congreso Internacional de Estudios fenicios y púnicos*, Cádiz 1995. Vol. IV, ps. 1851-1861.

PELLICER, M. (1987): "Orígenes del urbanismo y de las necropolis tumulares de incineración en el valle medio del Ebro", *Archivo de Prehistoria Levantina*, vol. XVII, ps. 157-175.

PELLICER, M. (1995): "A propósito de la obra "Malaga phénicienne et punique" de J. Gran-Aymerich", *Rivista di Studi Fenici*, XXIII, 1, ps. 101-117.

PENA, M. J. (1989): "Avieno y las costas de Cataluña y Levante. I. *Tyrichae: Typikaí* ¿'La Tiria'?", *Faventia* 11, 2, ps. 9-21.

PENA, M. J. (1989): "Los thymiateria en forma de cabeza femenina hallados en el Noreste de la Península Ibérica", *Grecs et Ibers au IV s. Burdeus*, 1986, ps. 349-356.

PÉREZ, L. (1991): "Ilercavones, celtíberos y cartagineses en 218-217 a.C.", *Caesaraugusta*, 68, ps. 205-228

PÉREZ, A. (1995): “Sobre la ceca de *Iltirkesken* y su probable ubicación en el bajo Ebro”, *Verdolay*, 7, ps. 321-325.

PÉREZ, M. (1997-98): “Capsanes, nueva estación de epigrafía ibérica en la provincia de Tarragona”, *Anales de Murcia*, 13-1, ps. 119-120.

PÉREZ, J. M., RAMS, P., JORNET, M. (1997): “Vestigios de una calzada romana que comunicaría el medio y el bajo Ebro”, *XXIV Congreso Nacional de Arqueología, Romanización y desarrollo urbano en la Hispania Republicana*, vol. 4, ps. 567-573.

PÉREZ, J. M., RAMS, P., JORNET, M. (1998): “Notícia d’un assentament de la primera edat del ferro a la Terra Alta: la Torre Madrina (Batea)”, *Nous Col·loquis*, 2, ps. 7-18.

PÉREZ, J. M., RAMS, P., JORNET, M. (2001): “El Mosselló (Flix, Ribera d’Ebre): primera campanya de delimitació d’estructures arquitectòniques”, *Nous Col·loquis*, V, ps. 21-38.

PÉREZ, J. M., RAMS, P., JORNET, M. (2002): “La talaia del nucli ibèric del barranc del Mosselló (Flix, Ribera d’Ebre)”, I Jornades d’Arqueologia. *Ibers a l’Ebre. Recerca i interpretació*, Tivissa 2001. *Ilercavonia*, 3, ps. 149-158.

PITA, R. (1950): “Sobre la localización de Octogesa en Riba-roja”, *Butlletí Arqueològic de Tarragona*, 50, època IV, ps. 3-9.

PITA, R. (1959): “Localizaciones arqueológicas en el bajo Cinca”, *Argensola*, 39, ps. 229-233.

PLANA, R., MARTÍN, A. (2002): “Le territoire ibérique: structure du peuplement et organisation territoriale, quelques exemples”, Garcia, D., Verdin, F. eds. *Territoires celtiques. Espaces ethniques et territoires des agglomérations protohistoriques d’Europe occidentale*, ps. 18-29.

PONS, J. (1976): *Estudio de la estructura social de Dertosa y Aeso en el Alto Imperio a través de la epigrafía*. Memòria de Llicenciatura inèdita, Universitat de Barcelona.

PONS, J. (1987): *Aproximació a la Catalunya romana de l’Alt Imperi: l’evolució del país i de les terres litorals a través de l’epigrafia i les fonts literàries*. Tesi Doctoral. Universitat de Barcelona.

PONS, J. (1994): *Territori i societat romana a Catalunya (dels inicis al Baix Imperi)*. Ed. 62.

PONS, E. (2000): “Las necrópolis de incineración del Bronce Final y de la Edad del Hierro en Cataluña”, *Monographies d’Archéologie Méditerranéenne*, 5, ps. 31-40.

POU, J., REVILLA, V. (1989): *Informe - Memòria de la campanya de prospecció realitzada a l'Eix de l'Ebre (trams: Xerta - continuació Gandesa, el Pinell de Brai - Benifallet i acondicionament de la CC-221 Gandesa-Pinell de Brai)*. Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya. Inèdit.

POU, J., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1993): "El poblament ibèric a la Cessetània", *Laietània*, 8, ps. 183-206..

PREVOSTI, M., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1987): "Algunes hipòtesis sobre els objectius i estratègies de la colonització romana a la costa central de Catalunya". *I Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana, De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispania Citerior*, Granollers, 1987, ps. 85-96.

PRINCIPAL, J. (1998): *Las importaciones de vajilla fina de barniz negro en la Cataluña sur y occidental. Comercio y dinámica de adquisición en las sociedades indígenas*. BAR International Series 729.

PUCH, E. (1986): *El poblamiento ibérico y romano en la Terra Alta*. Memòria de Llicenciatura inèdita. Universitat de Barcelona.

PUCH, E. (1987): "Poblamiento ibérico en la mitad meridional de la Terra Alta (Arnes, Bot y Horta de San Juan)", *Butlletí Arqueològic de Tarragona*, 8-9, ps. 15-33.

QUESADA, F. (1994): "Lanzas hincadas, Aristóteles y las estelas del Bajo Aragón", *V Congreso Internacional de Estelas Funerarias*, vol. I, ps. 361-369.

QUESADA, F. (1997): *El armamento ibérico. Estudio tipológico, geográfico, funcional, social y simbólico de las armas en la cultura ibérica (siglos VI - I aC.)*. Monographies Instrumentum, 3.

QUESADA, F. (1999-2000): "Territorio, etnicidad y cultura material. Estelas "del Bajo Aragón"...en Cataluña Nororiental", *Kalathos* 18-19, ps. 95-106.

QUESADA, F. (2003): "La guerra en las comunidades ibéricas (c. 237-c. 195 a. C.): un modelo interpretativo", *Defensa y territorio en Hispania de los Escipiones a Augusto*. Morillo, A., Cadiou, F., Hourcade, D. coords., ps. 101-156.

RADDATZ, K. (1969): "Die Schatzfunde des Iberischen Halbinseln vom Ende des dritten bis zur Mitte des ersten Jahrhunderts vor Chr", *MF*, 5.

RAFEL, N. (1986): *La necrópolis de Coll del Moro (Gandesa, Terra Alta)*, Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona.

RAFEL, N. (1989): *La necròpolis del Coll del Moro de Gandesa. Les estructures funeràries*. Col·lecció Monografies, 1. Tarragona.

RAFEL, N. (1991): *La necròpolis del Coll del Moro de Gandesa. Els materials*. Tarragona.

RAFEL, N. (1992): "Produccions ceràmiques orientalizants a la necròpolis del Coll del Moro de Gandesa". *Miscel·lània Arqueològica a Josep M. Recasens*, ps. 97-104.

RAFEL, N. (1993): "Necròpolis del Coll del Moro (Gandesa, Terra Alta). Campanyes del 1984 al 1987", *Excavacions Arqueològiques a Catalunya, 12*, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

RAFEL, N. (1995): "Usos rituals a la necròpolis del Coll del Moro (Gandesa, Terra Alta)", *Citerior*, 1, ps. 51-71.

RAFEL, N. (1997): "Colgantes de bronce paleoibéricos en el N.E. de la Península Ibérica. Algunas reflexiones sobre las relaciones mediterráneas", *Pyrenae*, 28, ps. 99-117.

RAFEL, N. (2000): "El poblat del calvari del Molar (Priorat). Excavacions Vilaseca", *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 10, ps. 261-275.

RAFEL, N. (2003): *Les necròpolis tumulàries de tipus baixaragonès: les campanyes de l'Institut d'estudis Catalans al Matarranya*. Monografies de la Secció Històric – Arqueològica, VIII. Institut d'Estudis Catalans.

RAFEL, N. (2005a): "Primeros datos arqueométricos sobre la metalurgia del poblado y necrópolis de Calvari del Molar (Priorat, Tarragona)", *Trabajos de Prehistoria*, 62, 1, ps. 139-155.

RAFEL, N. (2005b): "La mort en la cultura ibèrica a la Catalunya meridional", *Miscel·lània del CERE*, 16, ps. 199-212.

RAFEL, N., ARMADA, X.-L. (2005): "Nous treballs al jaciment protohistòric del Molar (Priorat, Tarragona). Campanyes 2001-2002", *Tribuna d'Arqueologia 2002-03*, ps. 53-66.

RAFEL, N., BLASCO, M. (1991): "El recinte fortificat del Coll del Moro de Gandesa", Simposi Intenacional d'Arqueologia Ibèrica. *Fortificacions. La problemàtica de l'Ibèric Ple: (segles IV-III a.C.)*, Manresa, 1990, ps. 293-301.

RAFEL, N., BLASCO, M., PUIG, F. (1994): "El Coll del Moro, un recinte ibèric fortificat. Campanyes 1982-83 (Gandesa, Terra Alta)", *Memòries d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya*, 8, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura.

RAFEL, N., BLASCO, M., SALES, J. (1994): "Un taller ibérico de tratamiento de lino en el Coll del Moro de Gandesa", *Trabajos de Prehistoria*, 51, 2, ps. 121-136.

RAMON, J. (1991): *Las ánforas púnicas de Ibiza*. Trabajos del Museo Arqueológico de Ibiza, 23.

RAMON, J. (1994-96): "Las relaciones de Eivissa en época fenicia con las comunidades del bronce final y hierro antiguo de Catalunya", *Gala*, 3-5, ps. 399-422.

RAMON, J. (1995): *Las ánforas fenicio-púnicas del mediterráneo central y occidental*. Col·lecció Instrumenta, 2, Universitat de Barcelona.

REVILLA, V. (1993): *Producción cerámica y economía rural en el bajo Ebro en época romana. El alfar de l'Aumedina, Tivissa (Tarragona)*. Col·lecció Instrumenta, 1. Universitat de Barcelona.

REVILLA, V. (1998): "La villa de Casablanca (Tortosa, Tarragona): evolución y arquitectura de un asentamiento rural de los siglos I al V dC", *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 19, ps. 395-416.

REVILLA, V. (2000): "Romanització i poblament rural en el curs inferior de l'Ebre", Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre, *Ilercavonia*, 1, ps. 53-71.

REVILLA, V. (2003): *Economia i poblament romà al curs inferior de l'Ebre. La villa de Casa Blanca (Tortosa)*. Diputació de Tarragona.

RIETH, É. (1998): *Des bateaux et des fleuves. Archéologie de la batellerie du Néolithique aux Temps modernes en France*. Ed. Errance, Paris.

RIPOLLÈS, P. (1982): *La circulación monetaria en la tarraconense mediterranea*. SIP, Serie de Trabajos Varios, 77.

RIPOLLÈS, P. (2000): "La monetización del mundo ibérico", *III Reunión sobre Economía en el Món Ibèric. Saguntum* Extra-3, ps. 329-344.

RODDAZ, J.M. (1988): "Guerres civiles et romanisation dans la vallée de l'Ebre", Hommage a Robert Etienne, *Revue des Etudes Anciennes*, 88, ps. 317-388.

ROVIRA, J., SANTACANA, J. (1980): "Reflexiones sobre 'economía' prehistórica aplicada a los grupos culturales del este peninsular: el modo doméstico de producción", *Informació Arqueològica*, 33-34, ps. 48-52.

ROVIRA, J., SANTACANA, J. (1982a): *El yacimiento de La Mussara (Tarragona). Un modelo de asentamiento pastoril en el Bronce Final de Cataluña*. Monografies Arqueològiques, 2.

ROVIRA, J., SANTACANA, J. (1982b): “Protourbanismo y asentamientos de la edad del bronce en Cataluña. Ensayo de tipología y distribución geográfica”. *Informació Arqueològica*, 38, ps. 26-35.

ROVIRA, J., SANTACANA, J. (1984): “El modelo de despoblación/ concentración en la zona de el Baix Segre (Depresión del Ebro)”, *Arqueología Espacial*, 2, ps. 75-92.

ROYO, J. I. (1994-96): “Ritual funerario y cultura material en las necrópolis tumulares de los Castellet de Mequinenza (Zaragoza): una aportación al estudio del Bronce final/Hierro I en el N.E. peninsular”, *Gala* 3-5, ps. 93-108.

ROYO, J. I. (2000): “Tipología funeraria, ritos y ofrendas en las necrópolis del valle del Ebro durante la Primera Edad del Hierro (s. VIII - s. V a.c)”. *Monographies d'Archéologie Méditerranéenne*, 5, ps. 41-58.

RUIZ, A., (2000): “El concepto de clientela en la sociedad de los príncipes”, III Reunió sobre economia en el Món Ibèric, *Saguntum*, Extra-3, ps. 11-20.

RUIZ, A., MOLINOS, M. (1984): “Elementos para el estudio del patrón de asentamiento en las campiñas del alto Guadalquivir durante el Horizonte Pleno Ibérico (un caso de sociedad agrícola con estado)”, *Arqueología Espacial*, 4, ps. 187-206.

RUIZ, A., MOLINOS, M. (1993): *Los iberos: análisis arqueológico de un proceso histórico*, Barcelona.

RUIZ, A., SANMARTÍ, J. (2003): “Models comparats de poblament entre els ibers del nord i del sud”, dins de: GUITART, J., PALET, J.M., PREVOSTI, M. *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental*.

RUIZ DE ARBULO, J. (1990): “Rutas marítimas y colonizaciones en la Península Ibérica. Una aproximación náutica a algunos problemas”, *Italica*, 18, ps. 79-115.

RUIZ DE ARBULO, J. (1994): “Los cernos figurados con cabeza de Core. Nuevas propuestas en torno a su denominación, función y origen”, *Saguntum*, 27, ps. 155-171.

RUIZ ZAPATERO, G. (1983): “Modelos teóricos de invasiones / migraciones en arqueología prehistórica”, *Informació Arqueològica*, 41, ps. 147-157.

RUIZ ZAPATERO, G. (1983-84): “El comercio protocolonial y los orígenes de la iberización”, *Kalathos*, 3-4, ps. 51-70.

RUIZ ZAPATERO, G. (1985): *Los Campos de Urnas del N.E. de la Península Ibérica*. Madrid, Universidad Complutense.

RUIZ ZAPATERO, G. (1988): “La prospección arqueológica en España: Pasado, presente y futuro”, *Arqueología Espacial*, 12, ps. 33-47.

RUIZ ZAPATERO, G. (1992): “Comercio protohistórico e innovación tecnológica: la difusión de la metalurgia del hierro y el torno del alfarero en el NE de Iberia”, *Gala*, 1, ps. 103-116.

RUIZ ZAPATERO, G., FERNÁNDEZ MARTÍNEZ, V.M. (1984): “Patrones de asentamiento en el Bajo Aragón protohistórico”, *Arqueología Espacial*, 4, ps. 43-63.

RUIZ ZAPATERO, G., FERNÁNDEZ MARTÍNEZ, V.M. (1993): “Prospección de superficie, técnicas de muestreo y recogida de información”, *Inventarios y Cartas Arqueológicas, homenaje a Blas Taracena*, Soria, 1991, ps. 87-98.

SAHLINS, M. (1977): *Economía de la edad de piedra*. Barcelona, ed. Akal.

SAHLINS, M. (1984): *La sociedades tribales*. Editorial Labor, Barcelona.

SALA, F., LÓPEZ, J. (2000): “Los Almadenes (Hellín, Albacete) un poblado orientalizante en la desembocadura del río Mundo”, *Actas del IV Congreso Internacional de Estudios fenicios y púnicos*, Cádiz 1995, vol. IV, ps. 1885-1894.

SÀNCHEZ, J. (1997): “El darrer fracàs de la navegació fluvial a l'època contemporània”, *Cultura fluvial del Pirineu a la Mediterrània*. Calaceit, ps. 15-45.

SANMARTÍ, E. (1973): “Materiales cerámicos griegos y etruscos en las comarcas meridionales de Cataluña”, *Ampurias*, 35, ps. 221-234.

SANMARTÍ, E. (1975a): “Las cerámicas finas de importación de los poblados prerromanos del Bajo Aragón (comarca del Matarranya)”, *Cuadernos de Arqueología Castellonense*, 2, ps. 87-127.

SANMARTÍ, E. (1975b): “Algunas observaciones sobre el kylx de ‘la Gessera’ (Caseres, Tarragona)”, XIII *Congreso Nacional de Arqueología*, Huelva 1973, ps. 759-766.

SANMARTÍ, E. (1978): “La ceràmica de barniz negro del poblado de Sant Miquel de Vinebre”, *Butlletí de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, fasc. 141-144, ps. 43-47.

SANMARTÍ, E. (1979): “Les cultures protohistòriques de la comarca del Matarranya: un estat de la qüestió”, *Fonaments*, 1, ps. 121-149.

SANMARTÍ, E. (1984): “Observaciones acerca del poblado ibérico de San Antonio de Calaceite en relación a su funcionalidad rectora en el poblamiento de su área de influencia”, *Arqueología Espacial*, 4, ps.161-171.

SANMARTÍ, E., PADRÓ, J. (1976-1978): “Ensayo de aproximación al fenómeno de la iberización en las comarcas meridionales de Cataluña”, *Ampurias*, 38-40, ps. 157-176.

SANMARTÍ, E., PRINCIPAL, J. (1998): “Del Vas al Calix o de la “democratització” dels estris de beure (de la producció de Roses a la Campaniana A)”, II Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana. *Monografies Badalonines*, 14, ps. 81-86.

SANMARTÍ, J. (1991a): “Las necrópolis ibéricas en el area catalana”, *Congreso de Arqueología Ibérica: Las Necrópolis*. Madrid. Serie Varia, 1, ps. 77-108.

SANMARTÍ, J. (1991b): “El comercio fenicio y púnico en Cataluña”. I-IV Jornadas de Arqueología Fenicio-Púnica, Ibiza 1986-89. *Trabajos del Museo Arqueológico de Ibiza*, 24, ps. 119-136.

SANMARTÍ, J. (1995): “La colonización fenicio - púnica en Cataluña, País Valenciano y Murcia (1980-1993)”, *Hispania Antiqua*, XIX, ps. 455-467.

SANMARTÍ, J. (1997): “Las anforas de los iberos. Envases de transporte y almacenaje”, *Revista de Arqueologia*, 197, ps. 6-11.

SANMARTÍ, J. (2000): “Les relacions comercials en el món ibèric”, *III Reunió sobre Economia en el Món Ibèric. Saguntum*, Extra-3, ps. 307-328.

SANMARTÍ, J. (2001): “Territoris i escales d'integració política a la costa de Catalunya durant el període ibèric ple (segles IV-III aC)”, *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la mediterrània Occidental. Monografies d'Ullastret*, 2, ps. 23-38.

SANMARTÍ, J. (2004): “From local groups to early states: the development of complexity in protohistoric Catalonia”, *Pyrenae*, 35, 1, ps. 7-42.

SANMARTÍ, J., ASENSIO, D., MARTIN, A. (2002): “Les relacions comercials amb el món mediterrani dels pobles indígenes de la Catalunya sudpirinenca durant el període tardoarcaic (ca. 575-450 aC)”, *Cypsela*, 14, ps. 69-106.

SANMARTÍ, J., BELARTE, C. (2001): “Urbanización y desarrollo de estructuras estatales en la costa de Cataluña (siglos VII-II a.C.)”, *Entre celtas e íberos: las poblaciones protohistóricas de las Galias e Hispania*, L. Berrocal, P. Gardes eds., ps. 162-174.

SANMARTÍ, J., BRUGUERA, R. (en premsa): “Las ánforas ibéricas de la costa de Cataluña”, *Las ánforas del área ibérica: zonas de producción y evolución tipo-cronológica (ss. VI-IV a.C.)*. Universidad Autónoma de Madrid. Casa de Velázquez, 1997.

SANMARTÍ, J., BRUGUERA, R., MIÑARRO, M. (2004): “Las ánforas ibéricas de la costa de Cataluña”, *Documents d'Archéologie Méridionale*, 27, ps. 379-403.

SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1987): “Intercanvi, producció agrària i models comercials a la costa del Penedès”, *I Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispania Citerior*, ps. 31-40.

SANMARTÍ *et alii* 2000

SANMARTÍ, J., BELARTE, M., SANTACANA, J., ASENSIO, D., NOGUERA, J.: L'assentament del bronze final i primera edat del ferro del Barranc de Gàfols (Ginestar, Ribera d'Ebre). *Arqueomediterrània*, 5.

SANTACANA, J. (1993): “Difusión, aculturación e invasión: apuntes para un debate sobre la formación de las sociedades ibéricas en Cataluña”, Cartago, Gadir, Ebusus y la influencia púnica en los territorios hispanos. *VII Jornadas d'Arqueología fenicio-púnica*, Ibiza 1993. *Trabajos del Museo Arqueológico de Ibiza*, 33, ps. 145-163.

SANTOS VELASCO, J. A. (1998): “Los iberos: entre la consolidación de las elites y el surgimiento del Estado”, *Actas del Congreso Internacional “Los iberos, principes de occidente”*. *Saguntum*, extra 1, ps. 399-404.

SANZ, M. (1973-1974): “Población ibérica del valle del Ebro”, *Butlletí de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, 1973-74, ps. 11-22.

SANZ, M. (1976-77): “El ‘Pla de les Citges’ no es ibérico”, *Butlletí Arqueològic de Tarragona*, 133-140, época IV, ps. 95-108.

- SANZ, M. (1978): "Población ibérica del valle del Ebre (II). El yacimiento del barranco del Musilló (Flix)", *Butlletí de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, 1978, fasc. 141-144, ps. 55-72.
- SANZ, M. (1979): "Población ibérica del valle del Ebro (III). Aportación al estudio del oppidum ibérico de Sant Miquel de Vinebre", *Butlletí de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, 1979, ps. 11-42.
- SANZ, M. (1980): "Población ibérica del valle del Ebro (IV). Santa Madrona-1 (Ribarroja de Ebro)", *Butlletí Arqueològic de Tarragona*, 2, època V, ps. 69-106.
- SCHULTEN, A., BOSCH GIMPERA, P., PERICOT, L. (1922-59): *Fontes Hispaniae Antiquae*. Barcelona.
- SERRA RÀFOLS, J. C. (1941): "El poblado ibérico del Castellet de Banyoles (Tivissa)", *Ampurias*, III, ps. 15-34.
- SERRA RÀFOLS, J. C. (1949): "Monedas de la República romana, procedents de Tivissa", *Ampurias*, XI, ps. 200-202.
- SERRA RÀFOLS, J. C. (1964-65): "La destrucción del poblado ibérico del Castellet de Banyoles, de Tivissa (Bajo Ebro)", *Ampurias*, XXVI-XXVII, ps. 105-134.
- SERVICE, R. (1984): *Los orígenes del Estado y de la civilización. El proceso de la evolución cultural*. Alianza Editorial, Madrid.
- SPARKES, B.A., TALCOTT, L. (1970): *Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th centuries B.C.* Princeton, Am. Sch. of Cl. St. at Athens, 1970, 2 vols. The Athenian Agora, XII.
- TARRADELL, M. (1973): "Cuevas sagradas o cuevas santuarios. Un aspecto poco valorado de la religión ibérica", *Memorias del Instituto de Arqueología y Prehistoria de la Universidad de Barcelona*, ps. 25-40.
- TARRADELL, M. (1978): *Les ciutats romanes dels Països Catalans*. Discurs llegit el dia 18 de maig de 1978 en l'acte de recepció pública a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.
- TARRADELL, N. (2003-2004): "Les monedes del Castellet de Banyoles de Tivissa (Ribera d'Ebre, Catalunya). Noves troballes de les excavacions 1998-1999 i revisió de les anteriors", *Fonaments*, 10/11, ps. 245-317.
- TCHERNIA, A. (1971): "Les amphores vinaires de la Tarraconaise et leur exportation au debut de l'Empire", *Archivo Español de Arqueología*, XLIV, 123-124, ps. 38-85.

TREZINY, H. (1989): "Métrologie, architecture et urbanisme dans le monde massaliète", *Revue Archéologique Narbonnaise*, 22, ps. 1-46.

TRIGGER, B. (1992): *Les Indiens, la fourrure et les Blancs. Français et Amérindiens en Amérique du Nord*.

UNTERMANN, J. (1990): *Monumenta Linguarum Hispanicarum*, band III, 128-139.

UNTERMANN, J. (1992): "Los etnónimos de la Hispania antigua y las lenguas prerromanas de la Península Ibérica", *Complutum*, 2-3, ps. 19-33.

VALLEJO, J. (1946): "Sobre la *Otogesa* de César, *Bell. Civ.* I, 61, 68 y 70", *Emerita*, XIV, ps. 258-272.

VAN COMPERNOLLE, R. (1983): "Femmes indigènes et colonisateurs". Modes de contacts et processus de transformation dans les sociétés anciennes. *Collection de l'École Française de Rome*, 67, ps. 1033-1049.

VENTURA, J. S. (1986): "Els íbers al terme de Benifallet", *L'Ullal*, 11, ps. 8-9.

VIDAL, X. (1985): "Aproximació a la iberització de la Ribera d'Ebre", *Miscel·lània del Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre*, 2, ps. 11-20.

VILASECA, L. (1953-54): "Hallazgos helenísticos en Camarles (Tarragona). *Ampurias*, XV-XVI, ps. 355-358.

VILASECA, L. (1957-58): "Nuevos hallazgos submarinos en Ametlla de Mar", *Ampurias*, 19-20, ps. 137-141.

VILASECA, L. (1958): *El poblado ibérico de la Serra de l'Espasa, Capsanes. Materiales arqueológicos*. Instituto de Estudios Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Reus.

VILASECA, L. (1968): "Benifallet", *Ampurias* XXX, p. 350.

VILASECA, S. (1935): *La indústria del sílex a Catalunya. Les estacions tallers del Priorat i extensions*. Reus, 1935.

VILASECA, S. (1939): "Dos nuevas cuevas prehistóricas de Tivissa", *Ampurias*, I, ps. 159-185.

VILASECA, S. (1943): *El poblado y necrópolis prehistórica de Molà (Tarragona)*. Acta Arqueológica Hispánica, I.

VILASECA, S. (1944): "Los grabados esquemáticos de la provincia de Tarragona", *Archivo Español de Arqueología*, XVI, p. 52.

VILASECA, S. (1945): "A propósito de un hallazgo efectuado en el Castellet de Banyoles (Tivissa) y de las supuestas bocinas de dos ramas, ibéricas y celtibéricas", *But. Arq. de Tarragona*, XLV, época IV, ps. 74-81.

VILASECA, S. (1947): "Dos figuritas de barro cocido del poblado ibérico de la Serra de l'Espasa, de Capçanes (prov. de Tarragona)", *II Congreso Arqueológico del Sudeste Español*, Albacete, 1946, ps.259-264.

VILASECA, S. (1948): "Representaciones de serpiente en poblados ibéricos del Bajo Priorato", *Actas y Memorias de la Sociedad Española de Antropología, Etnografía y Prehistoria*, XXIII, ps. 196-205.

VILASECA, S. (1953a): *Las industrias del sílex tarraconenses*. Madrid: Instituto Rodrigo Caro, CSIC.

VILASECA, S. (1953b): *Coll del Moro. Poblado y túmulo posthallstáticos en Serra de Almors, término de Tivissa (Bajo Priorato)*. Instituto de Estudios Ibéricos y Etnología Valenciana. Valencia.

VILASECA, S. (1953-54): "Hallazgos helenísticos en Camarles (Tarragona)", *Ampurias*, 15-16, ps. 355-358.

VILASECA, S. (1954): *Nuevos yacimientos tarraconenses de cerámica acanalada*. Instituto de Estudios Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona.

VILASECA, S. (1956): "El campo de urnas de la Tosseta (Guiamets)", *IV Congreso Internacional de Prehistoria y Protohistoria*, Madrid, 1954, ps. 841-856.

VILASECA, S. (1957): "Una explotación minera prehistórica. La Solana del Bepo de Ulldemolins (Provincia de Tarragona)". *IV Congreso Arqueológico Nacional, Burgos, 1955*. Zaragoza, 1957, ps. 135-139.

VILASECA, S. (1968): "Notas de arqueología de Cataluña y Baleares", *Ampurias*, 30, ps. 360-361.

VILASECA, S. (1973): *Reus y su entorno en la prehistoria*. Reus: Asociación de Estudios Reusenses, 1973.

VILASECA, S., SERRA RÀFOLS, J.C., BRULL, LL. (1949): "Excavaciones del Plan Nacional en el Castellet de Banyoles de Tivissa (Tarragona)", *Informes y Memorias de la Comisión General de Excavaciones Arqueológicas*, 20. Madrid, 1949.

VILLALBÍ, M. (1994): "Monedes ibèriques del Castell d'Ulldecona", *Full Informatiu del Museu Comarcal del Montsià*, 25, p. 7.

VILLALBÍ, M. (en premsa): "El Castell d'Amposta, un hàbitat del segle V a.C. a la desembocadura de l'Ebre", *XXXVII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*. Amposta, 1991.

VILLALBÍ, M., FORCADELL, T., ARTIGUES, P. (1994): "El Castell d'Amposta. Nota preliminar", *Quaderns d'Història Tarraconense*, XIII, ps. 185-207.

VILLALBÍ, M., MONTAÑÉS, C., FORCADELL, A. (2002): "El poblat del Castell d'Amposta (Montsià). Un hàbitat fortificat a la desembocadura de l'Ebre", I Jornades d'Arqueologia. *Ibers a l'Ebre. Recerca i interpretació*, Tivissa 2001. *Ilercavonia*, 3, ps. 159-169.

VILLARONGA, L. (1979): "Le drachme ibérique *iltirkosalir* et les rapports avec la Grande Grèce au IIIè s. av. J.-C.", *Revue Numismatique*, 21, ps. 43-56.

VILLARONGA, L. (1982a): "Un tesoro de la zona Ebre-Segre", *Acta Numismática*, 13, ps. 47-57.

VILLARONGA, L. (1982b): "El tesoro IV de Tivissa", *Acta Numismática*, 12, ps. 63-73.

VILLARONGA, L. (1987): "Las dracmas ibéricas de Kertekunte", *Quaderni Ticinesi di Numismatica e Antichità Classiche*, XVI, ps. 161-166.

VILLARONGA, L. (1994): *Corpus Nummum Hispaniae ante Augusti aetatem*. Madrid.

VILLARONGA, L. (1998): *Les dracmes ibèriques i llurs divisors*. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics. Institut d'Estudis Catalans.

VILLARONGA, L. (2004): *Numismática antigua de la Península Ibérica*. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, Barcelona.

VIVES-FERRÁNDIZ, J. (2005): *Negociando encuentros. Situaciones coloniales e intercambios en la costa oriental de la península ibérica (ss. VIII-VI a.C.)*, Cuadernos de Arqueología Mediterránea, 12. Universidad Pompeu Fabra de Barcelona

WAGNER, C. (1995): "Fenicios y autóctonos en Tartessos. Consideraciones sobre las relaciones coloniales y la dinámica de cambio en el suroeste de la península ibérica", *Trabajos de Prehistoria*, 52, 1, ps. 109-126.

Edicions dels textos clàssics

Julio César. *La Guerra civil, seguida de La guerra de Alejandría de Aulo Mircio, [sic], más La guerra de África y la guerra de España, de autor desconocido*. Barcelona, Ed. Orbis, 1986.

Estrabón. *Geografía*. Traducción y notas J. L. García Ramón, J. García Blanco y Ma. J. Meana. Madrid, Ed. Gredos, 2001.

Gai Plini Segon. *Història Natural*. Text i traducció de M. Olivar. Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1925.

Fontes Hispaniae Antiquae, 2. *500 a. de J.C. hasta César*; edición y comentarios A. Schulten. Barcelona, 1925.

Fontes Hispaniae Antiquae, 3. *Las Guerras de 237-154 a. de J.C.*; edición y comentarios A. Schulten. Barcelona, 1935.

Fontes Hispaniae Antiquae, 5. *Las Guerras de 72-19 a. de J.C.*; edición y comentarios A. Schulten. Barcelona, 1940.

Fontes Hispaniae Antiquae, 8. *Las Fuentes desde César hasta el siglo V d. de J.C.*; edición y comentarios R. Grosse. Barcelona, 1959.

Polibio. *Historias*. Traducción y notas de M. Balasch. Madrid, Ed. Gredos, 1981-1983.

Ruf Fest Aviè. *Ora Marítima*. Traducció i notes P. Villalba. Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1986.

Tito Livio. *Historia de Roma desde su fundación*. Libros XXI-XXV y XXVI-XXX. Traducción y notas J. A. Villar. Madrid, Biblioteca Clásica Gredos, 1990-1993.